

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 14, nr. 4 | december 2014

Twaalf heilige nachten
Hemels nieuws op aarde
ELG Woerden 450 jaar oud

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen, die ingeschreven staan in het register van evangelisch-lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland. Overname van artikelen is toegestaan, mits vermeld wordt uit welk nummer van Elkkwartaal deze afkomstig zijn.

Redactie

A.T.P. Bouwman
D. Bohlken
T.J. Everaarts-Bilyam (secre.)
A. Evenhuis
I. Kriegsman
K. Touwen (voorz.)

Redactieadres blijft voorlopig:

Mw. Praxedis Bouwman
Ruitenborghstraat 37
7721 BB Dalfsen
praxedisbouwman@praxedisproducties.nl

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 23 februari bij
praxedisbouwman@praxedisproducties.nl

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf als u geen lutheraan bent: Abonnementen-administratie Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht, e-mail: abonnementen@pkn.nl, telefoon (030) 880 1880.

Website

Dit nummer en vorige nummers Elkkwartaal zijn te raadplegen op www.protestantskerk.nl. Klik vanaf de homepage in de oranje balk onderaan via Actueel naar Abonnementen, dan aan de linkerkant van de pagina naar Tijdschriften en kies dan Elkkwartaal. Download daar de aflevering die u wilt zien.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving Protestantse Kerk in Nederland.

Grafische verzorging

Ladenius Communicatie (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukwerk).

Bij de voorplaat

Aurora borealis boven IJsland.
Foto: Moyan Brenn

Er gebeurt veel in de lutherse traditie, in Nederland en daarbuiten. Deze Elkkwartaal staat daar weer vol van. U vindt onder meer een verhaal over de fusie in Zeeland, over het herbestemmen van gebouwen in de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam en over het emeritaat van de Leeuwardense dominee.

Kerst krijgt ook aandacht, in de vorm van liederen, maar ook een reflectie op het tijdstip van Kerst, de 12 heilige nachten. Het bracht mij op het idee om over donker en licht na te denken, dat denken resulteerde in de voorpagina met het Noorderlicht. Een fenomeen dat ik ooit nog eens in het echt hoop te zien...sinds ik de voorplaat uitkoos, valt mijn oog op talrijke aanbiedingen van reizen naar het Noorderlicht.

Dit is de laatste Elkkwartaal die onder mijn hoofdredactie verschijnt. Na twaalf jaar af en toe in het donker, maar heel veel in het licht vind ik het tijd om te stoppen. Ik ben niet de enige die vertrekt, dominee Detlef Bohlken

heeft het voorzitterschap overgedragen aan dominee Klaas Touwen. U leest in dit blad over het gesprek dat de redactie van Elkkwartaal met haar uitgever de synode voerde, in het volgende nummer vindt u ongetwijfeld meer over de opvolging in de hoofdredactie.

Als ik terugkijk is twaalf jaar lang, maar het voelt niet zo. Ik heb al die jaren met ontzettend fijne mensen samengewerkt, door dik en dun een team. En ik heb al die jaren ongelooflijk veel van u als lezers gekregen: artikelen, tips, ontroerende verhalen, tijd, soms een klacht, maar over het algemeen veel instemming. Ik dank u van harte voor het dragen van Elkkwartaal en de mensen die het blad vier keer per jaar maken!

Gezegende kerst, namens Detlef Bohlken, Tjally Everaarts-Bilyam, Alma Evenhuis, Klaas Touwen, Ingeborg Kriegsman, Erik Fledderus,

Praxedis Bouwman

Inhoud

Twaalf heilige nachten	3
ELS scherpt beleidsplan aan	4
Luthers Zeeland	6
ELG Amsterdam: twee brandpunten, drie vier-plekken	8
Jan van Twist met emeritaat	10
Hemels nieuws op aarde: Kerst en Epifanie in het Liedboek	11
KrisKrasKort	13
'Episcopal Ministry' als lutherse inbreng	15
Anglicaans-Lutherse samenwerking	16
Een gezegend leven – recensie	17
De Wittenbergse nachtegaal – recensie	17
NLVB: kleuren van de ziel	18
Elkwartaal	18
ELG Woerden 450 jaar oud	19
Europese lutheranen roepen op tot actie Lampedusa	20
Lutherdag	21
Officiële mededelingen	23
11e Lutherse schaakdag Hoekelum	23

Twaalf heilige nachten

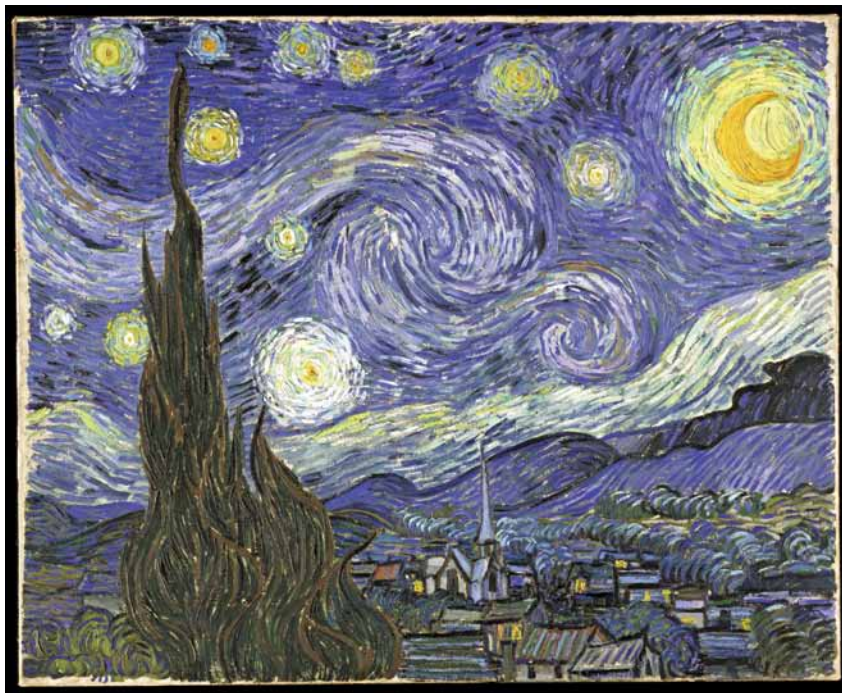
Midden in de winter – dag om dag werd het kouder en donkerder. Maar op gegeven moment lijkt alles stil te staan. Geen verandering meer. De dag is kort, de nacht is lang. Stil. Twaalf heilige nachten lang. Zouden deze nachten verwijzen naar het komende jaar?

We kijken vooruit. Steeds de toekomst in. Het moet verder gaan in het leven, er moet vooruitgang zijn in de wereld. We zijn in beweging, in ontwikkeling. Sommige dingen bewegen in een cirkel: zaaien – verzorgen – oogsten bijvoorbeeld. Ieder jaar begint het opnieuw. Geboorte – leven – sterven. Ieder leven hetzelfde. Morgen – middag – avond – nacht. Ieder dag weer. Het is meestal niet een ronde kring. Meer een ovaal. In de kring gebeurt er op bepaalde vlaktes erg veel en lijkt het soms stil te staan. Zaaien en oogsten zijn actief, de zomer en de winter lijken daarbij juist mooie rustmomenten te zijn. Geboorte en sterven zijn momenten, waar in heel korte tijd veel gebeurt, het leven en de dood hebben meer iets van de eeuwigheid. In de morgen en de avond verandert het licht met de minuut, maar overdag is het licht en in de nacht is het donker.

Maar er zijn ook dingen die alsmaar vooruit gaan, als het ware in een rechte lijn – de tijd bijvoorbeeld gaat steeds maar door. Soms is de lijn ook niet recht: de technische ontwikkeling lijkt steeds sneller te gaan. De stappen die de mensheid hierin neemt lijken steeds groter te worden. Maar ook voor de economie hebben wij het beeld, dat het steeds vooruit gaat. Beweging – verandering. Dat maakt het leven uit, zo lijkt het. Daarvan zijn wij overtuigd.

Stil

En dan nu de twaalf nachten, waar niets lijkt te veranderen. Die hetzelfde blijven. Alsof zij niet meedoen aan de constante verandering van de wereld. Precies in deze periode vieren wij het Kerstfeest. In de tijd van stilte. Daar waar het niet vooruit gaat. We hebben even te tijd om terug te kijken. Het Kerstfeest lijkt ineens een soort gefixeerde herinnering. Op dit stilte-moment gaat het leven niet alsmaar door, maar is er gelegenheid om terug te kijken.

Sterrennacht – Vincent van Gogh, 1889

Er is nog een ander groot christelijk feest – een veel oorspronkelijker en groter feest. Dat is het Paasfeest. Midden in de lente kan het haast niet anders dan dat dit feest gericht is op vooruitgang, op verandering. Met Pasen gaat het om de overwinning van wat geweest is. Een verandering ten goede. Het gaat om herwinning van hoop en vertrouwen.

Kerst staat veel meer voor harmonie – wellicht zelfs met de hele kosmos, die voor ons gevoel eveneens stil lijkt te staan. Geen grote verandering, maar de bevestiging, dat wij ons ondanks alle onzekerheden verbonden mogen weten. Verbonden met God, verbonden met datgene/diegene wat van begin af aan en in eeuwigheid goed is.

Naast onze hoop zijn er ook teleurstellingen. Naast ons geloof is er ook twijfel. Dat is menselijk. Als het anders was zou ik me pas zorgen maken. En zeker na de herfst zijn er veel twijfels – de dagen waren grijs en triest en zijn meer en meer donker geworden. Maar nu komt het tot een stilstand.

De rust lijkt vanzelf in te keren – als je het maar laat gebeuren.

De onbewuste verbinding met het goede is sterker dan onze menselijk rede. De vaak verborgen diepte is sterker dan onze redelijke gedachten.

Kerst en paradijs

Midden in de winter valt het Kerstfeest. Dat is niet voor niets. Deze twaalf nachten staat alles stil en is het erg donker. Maar kerkelijk is er nog iets anders aan de hand. Kerst valt op 25 december. Precies een dag na een bijzondere naamdag, namelijk die van Adam en Eva. Het paradijs valt precies een dag voor Kerst. Eerder was er het feest van de de doop in de Jordaan. 6 januari werd gevierd als de dag, dat Christus in de mens Jezus van Nazareth werd geboren. Niet de geboorte van de mens stond daarmee centraal, maar geboorte van Christus in de mens. In de vierde eeuw was dit kennelijk al te ingewikkeld geworden. Men begreep deze twee stappen niet meer zomaar. En zo verloor het feest van de verschijning

van Christus aan betekenis. Men was simpelweg vergeten, wat de verschijning eigenlijk betekent. Het verschil tussen de mens Jezus en de Christus werd niet meer begrepen.

En zo kwamen beide – de geboorte van Jezus en de geboorte van Christus – samen in een geboortefeest. Sinds 354 wordt het Kerstfeest gevierd. Daarmee zijn Christus en Adam heel dicht bij elkaar gekomen. In de geschiedenis zijn er dingen misgegaan. Ongeloof, strijd en disharmonie hebben steeds meer ruimte ingenomen sinds de tijd van Adam. De mens is van zijn oorsprong verwijderd. En juist daarom heeft Kerst zijn goede plek zo dicht bij het paradijsverhaal. Het een is zonder het andere niet te begrijpen. De geboorte van Christus staat in het kader van de ontwikkeling van Adam. Maar met Kerst gaat de ontwikkeling van Adam juist niet door, maar staat

deze stil en brengt de mens zo in contact met dit begin, met de onschuld van het begin.

Innerlijk

Wanneer wij onze blik op dit kind richten – deze kleine mens, die nog niet eens in staat is om 'ik' te zeggen, dan richten wij onze blik daarmee tegelijk op de oorsprong van de mens. Deze blik op het kind roept vertrouwen op. Daar waar de mens bij zichzelf kan komen, waar de zon het minst licht geeft, waar de aarde niet van buiten wordt verwarmd, daar waar de mens niet met de uiterlijke dingen bezig is, daar waar de nachten lang en de dagen kort zijn, daar waar de mens zich naar binnen kan richten, daar waar de glans van de buitenkant juist even niet glinstert, daar vieren wij het geboortefeest van het goddelijk kind.

Het kan haast niet anders dan op dit moment. Precies tegenover Sint Jan. En ingebed in de vaststaande feesten van het jaar. Met Kerst beginnen de twaalf heilige nachten. Maar daaraan vooraf gaat het feest van Sint Maarten. Waar een eerste kaars vanuit een vrucht van de aarde, vanuit een uitgeholde knol licht geeft. Een eerste licht wordt nodig vanwege de langer wordende nachten. En op Kerst volgt er uiteindelijk Maria Lichtmis, waar de laatste restjes van de kaarsen worden opgebrand. Nu neemt de loop der tijden weer snelheid op. Andere lichten zijn niet meer nodig – de dagen worden weer langer – sneller en sneller. Kerst – het winterfeest bij uitstek. Hoe anders zou de betekenis worden, wanneer wij dit feest niet midden in de winter zouden vieren?

Detlef Bohlken

ELS scherpt beleidsplan aan

De hoofdmoot van de vergadering van de Evangelisch-Lutherse Synode (ELS) begin november vormde haar eigen beleidsplan. In concept lag het voor, waarbij invulling wordt gegeven aan de opdracht die de ELS heeft vanuit de kerkorde van de Protestantse Kerk: het levendig houden van de lutherse traditie in de lutherse en gefuseerde gemeenten en het dienstbaar maken van die traditie aan de kerk als geheel.

Zoekt het goede...; kreeg het concept beleidsplan als titel mee. Uit Amos 5:14 'Zoek het goede, niet het kwade. Dan zullen jullie leven, en dan zal de HEER, de God van de hemelse machten, met jullie zijn, zoals jullie altijd gezegd hebben.' Na een interimperiode van anderhalf jaar trad deze synode aan in 2013. Zij ziet zichzelf als zoekend naar haar rol en haar plaats. De aandacht wordt gelegd op een aantal gebieden: is de lutherse traditie beter uit te dragen in plaatselijke en/of bovenplaatstelijke vorm, toekomst voor lutherse gemeenten, inhoudelijke ondersteuning, organisatorische ondersteuning, contacten en kennisuitwisseling en de coördinatie van nationale en internationale contacten.

Kerkopvatting

Professor Markus Matthias nam als preadviseur van de synode als eerste het woord: 'Ik vind in dit stuk vooral een gereformeerde kerkopvatting terug. De nadruk wordt op het avondmaal gelegd in het verstaan van kerk, waar is de preek?' Hij prikkelde de synode kritisch door haar uit te dagen een betere (lutherse) theologische onderbouwing aan de basis van het beleid te leggen. Matthias miste het aspect van 'krachten bundelen', 'de onderlinge band versterken, verantwoordelijkheid voor elkaar nemen.' Dat laatste lichtte hij toe: 'We kennen kleine gemeenten, we hebben grote en alles daartussen. Waarom zouden we niet veel meer van elkaar kunnen leren?' Synodeleden voegden daar aan toe:

'een passage over preekplekken ontbreekt', 'zomerkerken, zijn dat gemeenten en hoe kijken we tegen dit soort initiatieven aan?', 'we botsen met de lutherse gemeenten aan tegen lokaal en boven-lokaal', en vanuit Wildervank-Veendam kwam een emotionele oproep via Fred Bos: 'In onze gemeente is het echt crisis. We hebben nog maar een paar duizend euro in kas: ik hoop op steun!' Over luthers gesproken: 'Wat is het kloppend hart van onze gemeenten, dat is toch lutherse spiritualiteit? Laten we die dan goed benoemen', 'Wat is de huidige lutherse traditie? Dat is veel gemeenten niet helder. Laten we de commissie gemeentetoerusting weer in het leven roepen,' pleitte Trude Helmhout. Waaraan de

De lutherse synode vergaderde op 8 november 2014 in de Lutherkapel in Zeist.

voorzitter van de commissie liturgie en kerkmuziek Gerrit Baas toevoegde: 'laten we de kwaliteit van vieringen in de gaten houden.' En: 'hoe kunnen we laten weten dat we er zijn?' was een algemeen gehoorde roep waarop de suggestie gedaan werd om een aparte paragraaf aan communicatie te wijden.

In een reactie zegde de synodale commissie toe om de opmerkingen mee te nemen in een herziene versie van het beleidsplan. Bovendien zal er speciale aandacht gegeven worden aan het waarborgen van lutherse scholing aan de Protestantse Theologische Universiteit en via het predikantenconvent.

Aan het beleidsplan zal worden geschaafd om vervolgens op een volgende synode-agenda terug te komen.

Elkkwartaal

Voor het eerst sinds tijden stond weer een inhoudelijke bespreking van Elkkwartaal op de agenda. Unaniem ondersteunde de synode de koers van het blad: opiniërend, verslaggevend uit de lutherse traditie in Nederland, informatief (ook over luthers wereldwijd) en met interesse voor de couleur locale. Elkkwartaal heeft een eigen geluid, niet te vergelijken met het blad 'Kerkinformatie' dat uitgegeven wordt door de Protestantse Kerk. De titel zegt het al, dat blad is om te informeren, daar waar Elkkwartaal meer journalistiek is.

De samenwerking tussen beide bladen mag beter. Er wordt gekeken naar mogelijkheden voor meer 'luthers' in Kerkinformatie.

Elkkwartaal wordt als uitgave van de Evangelisch-Lutherse Synode door een door haar benoemde redactie gemaakt. De technische verzorging en verzending wordt in het Protestants Dienstencentrum begeleid. Er moet geld bij, aangezien de vrijwillige bijdrage voor Elkkwartaal niet kostendekkend is. Overigens is vanuit het dienstencentrum aangegeven dat het niet erg is als er geld bij moet voor Elkkwartaal. Vanuit de redactie kwam het verzoek om te zoeken naar financiële middelen om de redacteurs, die tot nu toe alles vrijwillig doen, toch enigszins te kunnen betalen.

Elkkwartaal zou volgens synodeleden een grotere groep lezers moeten bereiken. Tot nu toe krijgt ieder luthers geregistreerd lid van de Protestantse Kerk het blad toegestuurd en kan een abonnement worden genomen op het blad via de abonnementenservice van het dienstencentrum. De synodale commissie zegde toe om naar bredere verspreidingsmogelijkheden te streven. Het voorzitterschap van de redactie is onlangs door Klaas Touwen overgenomen van Detlef Bohlken, die ook de redactie met ingang van het nieuwe jaar verlaat. Praxedis Bouwman, sinds twaalf jaar hoofdredacteur, stopt ook per 1 januari met het hoofdredacteurschap. Wie haar zal opvolgen zal in de loop van december duidelijk worden.

De volgende vergadering van de Evangelisch-Lutherse Synode is op 9 mei 2015.

De jaarlijkse kerkenradendag, waarin de vraag centraal staat hoe lutherse gemeenten hun toekomst zien, wordt gehouden op 28 februari 2015.

Praxedis Bouwman (in samenwerking met Frank Everaarts over Elkkwartaal)

Luthers katern

De voorgenomen uitgave van het zogeheten 'Luthers Katern', een katern bij het Nieuwe Liedboek, moet niet zozeer een adhoc toevoeging aan het liedboek worden, maar een uiting van een diepere bezinning op en discussie over lutherse liturgie. Dat was in eerste instantie niet zoals de commissie Liturgie en Kerkmuziek haar taak had opgevat (Elkkwartaal berichtte hier al eerder over). De voorzitter van genoemde commissie, Gerrit Baas, riep nadrukkelijk de hulp in van de theologische commissie voor diepgang. Het katern 'met uitstraling', zal in overleg met de uitgever, zowel in gebonden vorm als als los katern verkrijgbaar moeten zijn. De datum van uitgifte wordt na nader overleg met de uitgever bekend.

Luthers Zeeland

Vijf eilanden, gescheiden door water en brug, met vele kerken en gezindten waaronder al eeuwen lang ook vele lutheranen uit diverse windstreken. Dat zijn er nu nog zo'n tweehonderd, sinds maart 2014 verenigd in Luthers Zeeland.

De Zeeuwse lutheranen, van oudsher ook een minderheid in hun provincie en van diverse afkomst. Zo vestigden zich in Middelburg kooplieden uit de Hanzesteden, kwamen in Zeeuws-Vlaanderen vooral de Salzburgers (geloofs-vluchtelingen uit Oostenrijk), streken de Scandinaviërs neer in Zierikzee (koopvaardij) en verspreidde de rest (voornamelijk uit Duitsland) zich over Vlissingen, Veere en Goes. In 1585 ontstond in Middelburg als derde plek een lutherse gemeente en die werd, na Amsterdam, de belangrijkste lutherse gemeente. Wellicht door die historische diversiteit doen de verschillende bloedgroepen nog steeds van zich spreken.

Fuseren of samengaan

In 1989 fuseerden de ELG's van Middelburg, Groede en Vlissingen. Dat samengaan was wennen; naast een geografisch verschil was er ook een mentaliteitsverschil. De Vlissingers bezochte de Middelburgse eredienst, er was een gezamenlijk kerkblad maar verder werd er weinig samen gedaan. Ook met Groede liep het wat stroef, zo ondervond ook dominee Gisela Gross (luthers predikant van 2008-2013 in Middelburg). Er werd zelfs overwogen om te stoppen met de lutherse kerkdiensten in Groede, gezien de lage opkomst van de 'echte' lutheranen. Maar de Hervormde

Gemeente Groede (later samen met de Gereformeerde Kerk gefuseerd tot De Verbinding), waar de lutheranen al jarenlang kerkten, was inmiddels zo vertrouwd met de lutherse liturgie dat ze graag eerst zes, later drie keer per jaar een dienst vierden. Tot grote tevredenheid van ouderling Bets Hoofdman uit Breskens, die zich als lutheraan echt thuis voelt in dit verband van de Protestantse Kerk: 'Ze zijn goed voor ons en faciliteren ook altijd mee in de lutherse diensten, bijvoorbeeld voor de organist of de verwarming.' Het lutherse kerkje in Groede kwam in beheer bij een culturele stichting en heeft nu een museumfunctie waarin een groot deel van de lutherse kerkschatten uit Middelburg werd ondergebracht.

Dominee Gross ijverde ook voor samenwerking met de levendige lutherse gemeente van Zierikzee; onderhandelingen die niet afketsten uit onwil, maar uit gebrek aan menskracht. Een ander aspect dat een zelfstandig luthers voortbestaan bemoeilijkte was het bezit van de prachtige maar niet meer te betalen kerk. Meegaan in de fusie met de Protestantse Gemeente Middelburg (PGM) leek toen een reële optie, 'met bemoedigende mogelijk-

heden tot wederzijdse uitwisseling,' zo zei Gisela Gros destijds, 'waarbij ons lutherse bestaansrecht niet zal worden ondergesneeuwd.' Naast haar functie als luthers predikant was ze ook ouderenpastor bij de PGM. Dit versterkte haar positie bij de ELG en vormde een brug naar de PGM. Die (h)erkenning als luthers predikant zou voordelig kunnen werken bij de beoogde fusie. Die er toch niet kwam.

Nieuwe constructie

Taco Seinstra, in een later stadium secretaris van de kerkenraad en als juridisch adviseur vanuit de synode nauw betrokken bij alle onderhandelingen: 'Aan dominee Gross lag het zéker niet. Ze heeft alle zeilen bijgezet om een goede oplossing te vinden voor de kwijnende lutherse gemeente. Ruim vijf jaar was ze in gesprek met de PGM over een vereniging, waarbij de ELG zou aanhaken bij de wijk-gemeente de Hoeksteen. Over die samenwerking waren goede afspraken gemaakt.' Op verzoek van Gisela Gross stelde hij een doortimmerd verenigingsbesluit en gewijzigd beleidsplan op. Uiteindelijk besloot de Algemene Kerkenraad deze 'fusie' toch niet te willen. Waarom niet?

'Tja, de dure kerk was (nog) niet verkocht enne... landelijk zou het 'misschien niet zo goed vallen...' Seinstra doelt op 'lutherse' kenmerken zoals gaan staan bij de evangelielezing... Maar eind 2013 resulteerden hernieuwde onderhandelingen met de ELG Zierikzee tóch positief onder de sturende leiding van Taco Seinstra en Hans Bas Val. Nu kreeg de nieuwe constructie Luthers Zeeland snel zijn beslag. Met Zierikzee als actief 'hoofdkwartier', financieel gezond mede door de extra leden van Tholen (uit Bergen op Zoom) en een eigen geestelijk verzorger voor pastorale ondersteuning in de zuidelijke gebieden. Ook werd alsnog een samenwerkingsovereenkomst met de Middelburgse wijkgemeente De Hoeksteen gesloten op basis van de al afgesproken voorwaarden. Seinstra: 'Onze geestelijk verzorger zou vanuit de Hoeksteen werken, met lutherse bijeenkomsten en de al gestarte diensten met lutherse voorganger en liturgie zouden voortgang krijgen. Dit laatste ook met instemming van de algemene gemeentevergadering.'

Weer werd het anders. De wijkkerkenraad constateerde dat er maar 'een paar' lutheranen naar die diensten kwamen en dat er meer eigen leden wegbleven en zag zo reden om de diensten niet meer te willen faciliteren. Gelukkig werd onlangs door de wijkkerkenraad van de Nieuwe Kerk in Middelburg wél medewerking toegezegd voor de viering van enkele lutherse diensten per jaar.

Voorwaarden

Een andere 'hobbel' – de moeilijk verkoopbare kerk – was inmiddels genomen: het monumentale gebouw inclusief kosterij en consistorie werd voor een luttel bedrag verkocht aan de oud-katholieke parochie van Zeeland. Die verkoop was exclusief een overeengekomen bedrag voor inventarisovername én onder voorwaarden. Seinstra: 'Eén daarvan was dat bij eventuele doorverkoop de Burgerlijke Gemeente (met eigen monumentenstichting) het eerste kooprecht kreeg. Dit om het monumentale kerkcomplex te behouden en om te voorkomen dat er ooit een gedeeltelijke verkoop zou komen van kerk, kosterij en consistorie.' Ook bedong hij in het koopcontract dat de lutheranen van de opgeheven

gemeente begraven konden worden vanuit hun 'eigen' lutherse kerk met een dienst in de lutherse traditie. Toch dreigde het nog mis te gaan. Bij het passeren van de koopakte bij de notaris schitterde de kopende partij door afwezigheid. Lastiger was dat deze 'ineens' niet meer bereikbaar was. Later onderzoek wees uit dat deze de verplichting had om de oud-katholieke parochie in vijf jaar weer florerend te krijgen én verantwoordelijk was voor een passende (financiële) uitvoering van het kerkonderhoud. Dit, in combinatie met het ter plekke te voldoen van het overeengekomen bedrag voor inventaris en koop, bleek misschien wat hoog gegrepen?

Dan moest de burgerlijke gemeente, immers al voorzien van het eerste kooprecht, het gebouw maar 'krijgen'. Zover kwam het niet, mede na dringend synodaal contact met het bisdom. De pastor meldde zich alsnog en de koop werd definitief besloten.

De lutherse kunstschaten uit de kerk kregen een goede herbestemming. Seinstra: 'De kostbaarste stukken, een avondmaalservies vervaardigd door Middelburgse zilversmeden en een met zilver ingelegde Gutenbergbijbel uit 1702 worden permanent geëxposeerd in het Utrechtse museum Catharijnenconvent. Ook is er geschonken aan lutherse gemeenten. Andere Lutherbijbels en overige stukken zijn ondergebracht in de voormalige lutherse kerk van Groede en in het Luthers College in Amsterdam. Het nu reste-

rende wordt, in samenwerking met de SLUB, beschikbaar gesteld aan lutherse gemeenten en andere liefhebbers (zie kader).'

Lutherse kerkschaten: nu verkrijgbaar

Bij de verkoop van de Middelburgse lutherse kerk zijn er verschillende objecten 'over'gebleven. Deze kerkrestanten zijn nu beschikbaar. Het betreft kunsthistorische lutherbijbels (€ 250 - € 350) en vele andere bijbels, (gezang)boeken, artikelen, voor lutherse gemeenten tegen verzendkostenprijs. Anderen: een passende vergoeding c.q. gift. Voor details: www.slub.nl/ kerkrestanten

Om in aanmerking te komen voor deze objecten: neem contact op met de SLUB, t.a.v. H. Jongeneel Lutherse Burgwal 7, 2512 CB Den Haag, tel. 070-364 8094, e-mail: slubdenhaag@hetnet.nl

Niet zonder slag of stoot

Nu, aan het eind van een lang en inspannend traject, is Taco Seinstra tevreden met het resultaat. 'Veel beter konden we het niet maken, maar Luthers Zeeland is een feit! Met algemene classes-overeenstemming, een vijfhoekige kerkenraad met bestuurskracht en een actief 'hoofdkwartier' in Zierikzee. Maar het dossier zal wel nooit helemaal gesloten zijn', ver-

zucht hij, 'want nu staat de overeengekomen geestelijke verzorging weer onder druk.' Hij is ervan overtuigd dat die er hoe-dan-ook komt én blijft voor elke Zeeuwse lutheraan die daarom vraagt. Dat beaamt ook Teunie van der Bijl, secretaris van de nieuwe kerkenraad: 'Maar het gaat niet zonder slag of stoot,' zegt ze, 'je moet er wel erg aan trekken.' Ze is best tevreden met de huidige oplossing en vol lof over het werk van Taco Seinstra 'die veel voor ons deed, ook op juridisch gebied'. Het extra aantal leden is fijn, maar ook in kleine bezetting was het al druk in Zierikzee. Ze zou de andere Zeeuwen graag vaker zien en horen. 'Maar als men aangeeft het kerkblad te willen ontvangen, zie ik dat als een goed teken. Het is dus belangrijk dat die pastorale zorg goed geregeld wordt.' Het geografische probleem ervaart ze niet zo: 'wij gingen al jaren naar de diensten in Middelburg, en andersom zien we dat minder. Heus, het is niet alleen de afstand, we zijn onderling gewoon anders. Dat is nu eenmaal zo.'

Voormalig ouderling Bets Hoofdman is blij met het huidige resultaat en voelt zich daarnaast al jaren thuis bij De Verbinding. Ze beschouwt dat, gezien de omstandigheden, als haar persoonlijke traditie, want het contact is heel goed. 'Natuurlijk willen wij wel naar de diensten in Zierikzee, maar weet je hoe ver dat is vanaf hier? Anderhalf uur heen en idem terug.' Wat betreft de drie lutherse diensten per jaar in Groede wordt

ze liever niet afgescheept met een ambtsdrager van dienst uit de samengestelde gemeente: 'Doe het dan goed en kom die drie keer met een lutherse crew.' Echt, ze is blij met de lutherse eenwording, maar een beetje zorg voor het 'achterland' kan geen kwaad, zelfs al woont daar nog maar een handjevol lutheranen.

Alma Evenhuis

ELG Amsterdam houdt twee brandpunten met drie vier-plekken

Jaarlijks € 500.000 tekort op de begroting gaat op den duur de financiële draagkracht van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam te boven. Daarom wordt de organisatie van de gemeente teruggebracht tot twee brandpunten. Die twee brandpunten hebben drie vierplekken, drie kerkgebouwen worden afgestoten.

Naast het financiële tekort heeft de ELG Amsterdam hoge onderhoudskosten aan gebouwen en een afnemende bestuurskracht om alle gebouwen open en draaiende te houden. 'Om te voorkomen dat over enige jaren de kerk al haar deuren moet sluiten en er geen Luthers Amsterdam meer is...', zo schrijft kerkenraadsvoorzitter Lieuwe Zoodma aan alle 1600 gemeenteleden, is afgelopen juni besloten om twee brandpunten, 'Amsterdam Stad' en 'Amsterdam Regio' te vormen. Onder Amsterdam Stad vallen de gebouwen Oude Lutherse Kerk, Augustana Kerk en Maarten

Lutherkerk. De Nieuwe Stad in Amsterdam-Zuidoost, de Johanneskapel in Amstelveen en de lutherse kerk in Haarlem vallen onder Amsterdam Regio. Met het besluit twee brandpunten te vormen zijn drie gebouwen voor de zondagsvieringen aangewezen. Voor Amsterdam Stad is dat de Oude Lutherse Kerk, voor Amsterdam Regio de Nieuwe Stad en de Lutherse Kerk Haarlem. In dezelfde kerkenraadsvergadering werd afgesproken om een 'quick-scan-onderzoek' te doen naar de mogelijkheden tot herbestemming van de drie 'overgebleven' gebouwen. Op basis van deze scan, en na uitvoerige

Concert Ronde Lutherse Kerk

Naast al het inklinken zou bijna de Ronde Lutherse Kerk worden vergeten. Daar wordt na restauratie van het orgel juist het eerste concert in de serie 'Koepelkerk Concerten' gehouden. Op 10 januari om 20.00 uur worden werken van Sweelinck, Bach, Franck, Mendelssohn en Messiaen ten gehore gebracht. Matthias Havinga speelt, met bijdragen van Christiaan de Vries en Klaas Koelewijn. Kosten: € 7,50.

consultatie van gemeenteleden heeft de kerkenraad van de ELG Amsterdam eind november besloten tot herbestemming van drie kerkgebouwen, de Maarten Lutherkerk, de Augustanakerk en de Johanneskapel.

4 januari 2015 laatste viering Augustanakerk

Sinds 1957 staat aan de Erasmusgracht de Augustanakerk. 57 jaar lang luidde wekelijks de klok, betekende de kerk iets voor de buurt, en de buurt ook iets voor de kerk. In de afgelopen jaren ontstonden met omliggende kerken en moskeeën, en met de buurt mooie initiatieven.

Door de jaren heen is de gemeenschap die in de Augustanakerk samenkomt, kleiner geworden. Te klein, zo luidde een beslissing in juni dit jaar.

Op zondag 4 januari 2015 houdt deze gemeenschap dan ook haar laatste viering.

Voor meer informatie: Annamarie Kousemaker-Schotanus, annamarie.kousemaker@gmail.com / (020) 642 16 27 of ds. Paula de Jong, paula.a.dejong@gmail.com / 06 16 373 625

Fenparig

Kerkenraadsvoorzitter Liewe Zoodma hecht er zeer aan om te benadrukken dat beide besluiten, die van afgelopen juni en november, in eenparigheid zijn genomen. 'Het doet bijzonder pijn, maar we hebben dit met zijn allen goed en opbouwend overlegd. Half november zijn alle besluitteksten ter raadpleging aan de gemeenteleden voorgelegd. We zijn ze stuk voor stuk langs gelopen.' Gemeenteleden hebben vele vragen gesteld, die, voorzien van antwoorden, meegestuurd zijn met de eerder genoemde brief aan alle leden van de ELG Amsterdam. Begin december is weer een informatiebijeenkomst gehouden.

En verder...

Het feit dat de drie gebouwen een herbestemming gaan krijgen wil niet zeggen dat de gebouwen niet meer benut gaan worden. 'De kerkrentmeesters hebben mandaat gekregen om met belangstellenden in gesprek

28 december 2014 laatste viering in Johannes Kapel

Na 31 december 2014 zullen er na 61 jaar geen Lutherse kerkdiensten meer gehouden worden in de Johannes Kapel te Amstelveen. Dit is het gevolg van het besluit van de kerkenraad van de ELG Amsterdam in november 2014. Het was in de Johannes Kapel al langer moeilijk om een rooster van erediensten te verzorgen. Het aantal vrijwilligers die ouderling- en diakendiensten doen in het brandpunt de Johannes Kapel is te ver teruggelopen. Ook is het aantal kerkgangers in deze vergrijzende gemeente de laatste jaren gestaag gedaald en van nieuwe 'aanwas' is geen sprake. De Johannes Kapel heeft al enige jaren geen eigen predikant. Op zondagen preekten een scala aan gastpredikanten en er was ook iedere maand de viering van het Heilig Avondmaal. Voor huisbezoeken is er een kleine trouwe bezogegroep en de gemeenschap is jaren lang bijgestaan door een pastoraal medewerkster. Instelling van een steungroep vanuit de ELGA heeft niet tot resultaat bereikt. Wel is door de diaconie een zeer gewaardeerde diaconaal werker(v) aangesteld (Kopje Thee+) die tal van activiteiten organiseert. Dit werk zal – onder meer afhankelijk van beschikbare ruimte en ook de toekomstvisie van de diaconie – gecontinueerd kunnen worden. Het pastorale werk zal worden verzorgd door ds. van Kammen uit Haarlem. Op 28 december 2014 wordt met dominee W. Jonkers uit Muiderberg de laatste dienst in de Johannes Kapel gehouden.

te gaan,' zegt Liewe Zoodma. 'Zo doet de Lutherse Diaconie Amsterdam onderzoek naar mogelijk hergebruik. Mocht de Diaconie interesse hebben in de koop van één van de gebouwen, dan heeft zij voorrang op anderen. Het is beslist niet zo dat de gebouwen zomaar weggaan. We hebben besloten dat ieder gebouw pas wordt verkocht na een kerkenraadsbesluit.' De kerkrentmeesters zullen in de zoektocht naar herbestemming worden bijgestaan door het Kantoor der Kerkelijke Goederen in Amersfoort. De brandpunten en de diaconie worden beiden betrokken in gesprekken met eventuele kopers, om te kijken of wensen op elkaar afgestemd kunnen worden.

Voor de personele consequenties, drie boventallige kosters, wordt een ruimhartige regeling gehanteerd in de vorm van het sociaal plan van de Protestantse Kerk in Nederland. Ze zullen zo goed mogelijk worden ondersteund bij het vinden van nieuw werk. De brandpunten van Amsterdam Stad en Amsterdam Regio werken de komende tijd plannen uit voor vieringen en activiteiten in de ankerplaatsen. Met alle genomen maatregelen is het overigens nog steeds niet zo dat de ELG Amsterdam geen tekort meer heeft. Dat blijft een punt van zorg.

Praxedis Bouwman

Jan van Twist ging van de puntige Kyrie-gebeden houden

Jan van Twist ging drie jaar voor in de Evangelisch-Lutherse Gemeente Leeuwarden. In oktober kwam met zijn emeritaat een eind aan 39 jaar predikant in actieve dienst.

Dat betekent geenszins dat de van oorsprong hervormde dominee niets gaat doen. Hij blijft als lid aan de ELG Leeuwarden verbonden en zal, na een pauze van een paar maanden, echt nog wel eens als voorganger het door hem omarmde kyrie-gebed bidden. Ooit, in 1975, begon Van Twist in zijn eerste gemeenten, Grootegast en Doezum. Die hij na vier jaar verruilde voor zes jaar Noord-Molukken. Via Olst, Hengelo en geformeerd/hervormd Minnertsga belandde hij, door zijn vrouw, in de ELG Leeuwarden. Helena zat altijd al in de muziek en raakte na de verhuizing terug naar Friesland betrokken bij het lutherse koor. Toen dominee Toos Reichmann met emeritaat ging, leek het haar een goed idee om Jan, die wel eens in de kerk kwam, te polsen: 'Het leek me wel wat voor de laatste paar jaar in actieve dienst. En zo waren de rollen eens omgedraaid. Al die tijd had mijn vrouw mij gevolgd, nu ik haar.'

Flexibiliteit

De carrière van Van Twist vroeg om nogal wat flexibiliteit. Tijdens zijn eerste beroeping werd het nieuwe liedboek, dat nu 'oud' is, ingevoerd. Met veel plezier besteedde hij samen met de gemeenteleden aandacht aan liturgie en kerkmuziek op de vele zangmiddagen om het liedboek te leren kennen. Toen hij het zendingswerk in ging, had hij aangegeven vooral de nadruk te willen leggen op het werk in een gemeente. Het liep wat anders, naast toerustig in het gemeentewerk ging hij ook lesgeven op de theologische school. 'Tegen mijn eigen verwachting in vond ik het leuk.' Met vier kinderen gingen Jan en Helena heen om met vijf vanuit de Molukken in Olst neer te strijken. 'Het was heel erg wennen, maar de

gemeente gunde ons de tijd om weer in Nederland te landen.' Twee keer zijn de Van Twists terug geweest in Indonesië. Eén keer om hun derde dochter te bezoeken tijdens een studiejaar op Java, iets korter geleden naar de plaats waar ze hebben gewoond.

Jan van Twist

Kyrie en avondmaal

In de loop der jaren kwam Jan van Twist theologisch ruimer in zijn vel te zitten. 'Als net afgestudeerde theoloog had ik de liturgie geleerd, en zo hoorde het. Nu weet ik dat het om de inhoud gaat en niet om de vorm. Liturgische vormen zijn niet heilig. Natuurlijk moet je aan een bepaalde structuur vasthouden, maar je kunt variëren.' Het eerste jaar ELG Leeuwarden greep Van Twist alles aan om de diepte in te duiken met Luther. Naast veel lezen deed hij de noordelijke lutherse cursus 'Leren van Luther'. Liturgisch gezien had hij veel aan zijn voorganger en de scriba van de kerkenraad. 'En ik moest zingen. Dat was ik niet gewend. Ik vond mezelf bovendien geen geweldige zanger. Door veel oefenen thuis met Helena kreeg ik het onder de knie, zo zelfs dat ik opmerkingen kreeg dat mijn gezang niet tegen viel.' Van Twist ging houden van het Kyrie-gebed: 'Het sobere bidden met de

vraag om ontferming, de puntigheid die nodig is in gebed, mooi. En daarnaast de uitbundigheid in het zingen en van het orgel, het is niet toevallig dat er goede organisten te vinden zijn in lutherse kerken. In de hervormde gemeenten waren we al blij als iemand op het orgel wilde spelen.' 'Wat ik ook erg mooi ben gaan vinden is de beleving van het Avondmaal. Het samen met de Heer Avondmaal vieren in het nu, in plaats van het avondmaal als herinnering aan iets van 2000 jaar geleden, raakt mij diep, ook als ik zelf voorga.'

Toekomst

Van Twist heeft, samen met de kerkenraad en gemeenteleden, zorgen over de toekomst van de lutherse gemeente in Leeuwarden. Op papier telt de ELG Leeuwarden tweehonderd leden, in de praktijk draait de gemeente om een groep van zo'n twintig actievelingen. 'We hebben mooie plannen gemaakt, maar ze zijn niet uitvoerbaar in de werkelijkheid. Het zou goed zijn als er weer iemand wordt aangetrokken. Iemand die mee kan helpen met het zoeken naar andere manieren om geloof te beleven. We zullen in Leeuwarden moeten accepteren dat geloofsbeleving bij bijvoorbeeld jongere mensen, veertigers, eigenlijk niet meer in de kerk op zondagmorgen plaatsvindt.' Aansluiten bij een andere kerk is in Leeuwarden niet aan de orde, hooguit met de net weer in opbouw zijnde Oud-Katholieken. Van Twist: 'Voor geloofsbeleving hoef je wat mij betreft ook niet in grote getallen te denken. Ook met twintig mensen in de kerk voelt het hier goed. Laatst schreef iemand op een bord: 'Good luck, wij gaan niet stuk!', geweldig toch? Wat een kracht.'

Praxedis Bouwman

Hemels nieuws op aarde

Kerst en Epifanie, liederen in het nieuwe liedboek

In Wittenberg op de markt, met het zicht op de torens van de grote kerk, dromt een menigte van kinderen en anderen samen rond een man die staat te zingen bij het geluid van zijn draailier. Dat is niet alleen leuk en vrolijk, maar ook belangrijk, want in zijn lied kom je ook allerlei nieuws en nieuwtjes uit de grote wereld aan de weet. En die leuke wijs neurie je zo mee...

Het is een rondreizende minstreel en zijn lied begint zo, het klinkt zo mooi in het Duits:

*Ich komm aus fremden Länden her
und bring euch viel der neuen Mär,
der neuen Mär bring ich soviel,
mehr denn ich euch hier sagen will.*

Hij brengt dus nieuwe verhalen (*Mär* kennen we van het woord *Märchen*, *nieuwtjes*, *sprookjes*), meer dan ik je ga vertellen, (*en hoe meer geld in mijn bakje, hoe meer zal hij wel bedoelen...*) Luther hoorde zijn kinderen het naspelen en zingen op de binnenplaats van hun huis, het oude klooster en ineens kreeg hij een idee, de minstreel, de bode werd een engel en al gauw was er een lied dat uitgroeide tot een compleet gezongen Kerstspel. Voor kinderen, maar bepaald niet kinderachtig en dus voor iedereen!

We vinden het ook in het nieuwe liedboek, gezang 469, het was gezang 133, pak het boek er even bij, dan kan ik de eerste verzen weergeven in het levendige Duits van Luther zelf:

1. *Vom Himmel hoch da komm ich her,
ich bring euch gute neue Mär,
der guten Mär bring ich soviel,
davon ich singen und sagen will.*
2. *Euch ist ein Kindlein heut geborn
von einer Jungfrau auserkorn,
ein Kindelein so zart und fein,
das soll eur Freud und Wonne sein.*

Dat is puur de kerstboodschap, ook in de verzen daarna, maar dan komt het ongelofelijke van het kerstwonder door, ik geef het nu in onze eigen taal,

beeldend vertaald door Jan Wit:

5. *Let goed op wat ik je vertel,
dan vind je vast dat kindje wel:
't ligt in een kribbe in een stal,
toch is Hij koning van 't heelal!*
10. *Al zou de wijde wereld, Heer,
tien keer zo groot of honderd keer,
van goud of diamanten zijn,
nog was ze als wieg voor U te klein.*

In vers 12 wordt dat nog eens ingewreven, *de wereldse macht en hoge staat worden is voor U maar hooi dat vergaat*. En dan hoor je daarin meteen meeklinken de verrassende ingangspsalms van de Kerstnacht, uit psalm 2, waar de Heer spot met al wat zich breed maakt in de wereld.

En tenslotte worden juist de kinderen opgeroepen *om te zingen en te springen naar hartelust*, want de kerstvreugde mag en zal het winnen, ook in en van de nacht.

Een walvis bij Haarlem...?

Voor wie met dit heerlijke lied met zijn ongekunstelde, heldere melodie met Kerst nog weer eens nieuw aan de gang wil heb ik nog een tip, geleend van Trinette Verhoeven, die er zo in slaagt de boeiende context van het lied tot leven te brengen vóór Luthers lied uit. Ze laat de minstreel meteen ook de stadsomroeper worden die waarschuwt en dan voegt ze nog iets heel spannends toe:

*Ik ben een bode van de stad,
breng al het nieuws en meer dan dat,
't is lang niet best wat er gebeurt,
er worden weer heel wat doden betreurd.
Het is de pest die slaat weer toe,
hij wordt het moorden maar niet moe,
pas op met ratten en ander gespuis,
denk er toch om, laat ze niet in huis!
Het einde komt er nu wel aan,
de tijden zullen snel vergaan, ik zeg
het je zo zeker,
want: in Holland ligt een walvis op
het strand!*

Zo komt het Kerstgebeuren meteen ook weer midden in de boze wereld te

staan; de pest was net zo verschrikkelijk toen als ebola in West-Afrika nu. Maar: Wat doet die walvis daar nu weer? Onze president kent haar Luther, want het komt uit een vroege brief van hem, uit 1522, waar hij even stevig ingaat op een verontrustend bericht van ver weg, natuurlijk ook door zo'n reizende boodschapper gebracht, en dan komt ineens onze streek in beeld, waar de eerste martelaren vallen, in Brussel en in Woerden, de eerste lutherse, misschien wel protestantse gemeente in de Lage Landen, waar Jan de Bakker stierf:

Aan Paulus Speratus te Iglau,
13 juni 1522,
*Ik heb uw brief ontvangen en las
daarin met vreugde dat het evangelie
in uw land vrucht draagt, terwijl in
de Nederlanden de handlangers van
de keizer, die waanwijzen, datzelfde
evangelie met een ongelooflijke woede
vervolgen. Maar God heeft hun een
oordeelsteken gegeven, of ze misschien
nog tot inzicht en ommekeer zouden
komen. Bij Haarlem is een zeemonster
aangespoeld, een walvis van zeventig
voet lengte en vijfendertig voet breedte.
Dat mirakel geldt naar eeuwenoude
traditie als een zeker teken van toorn;
de Heer ontferme zich over hen en ons.*

Maar ook dat jaar werd het kerstmis en dan kon je Luther de kerstvreugde horen uitroepen midden in zijn wereld, staande voor zijn gemeente in die grote stadskerk:
God legt ons zijn eigen zoon in de schoot van zijn moeder en hij laat de engelen onze landgenoten worden en onze taal spreken, en ik? Ik zou daar dan als een houten klaas aan voorbijgaan? Dat is de grootste plaag: het Woord horen, de troost zien en toch niet zien, veel denken en niets merken!
Laat dat ook ons gezegd zijn, lieve Kerstvierders!

Nog eens Joke

*Een lied voor ons, kinderen van een
nieuwe tijd', Gezang 495.*
Gezien de dankbare reacties die ik

kreeg op het vrolijke en diepzinnige lied van Joke Ribbers over Noach, waag ik het maar ook nog een kerstlied van haar even uit de grote stapel van het nieuwe liedboek op te diepen, onder andere vanwege dat slot: die oude, levende woorden op een zo juichende en simpele melodie: *Ere zij God, ere zij God in excelsis gloria!* Ik laat hier even dat laatste couplet zien:

*Wij kinderen van een nieuwe tijd
vieren het oude feest
van Hem die na ons komen zal en
voor ons is geweest.
Hij is geboren in de nacht
en heeft de wereld 't licht gebracht.
Zing nu: ere zij God, ere zij God,
in excelsis gloria.*

Het volgende lied, 496 van Jan Duin met een aanstekelijke Engelse melodie mag er ook zijn, maar neem dan meteen het gebed mee, daarna op p. 920, dat ik telkens weer opsla, van de Kampense theoloog (en Lutherkenner!) Jan Taeke Bakker.

Een nieuwe Jozua

Wij missen Wonno Bleij, maar wij zingen zijn liederen uit de vele jaren van zijn radio-kinderdiensten. Het is een prachtig kerstlied, ook weer op zo'n dansende Engelse melodie, gezang 498, *Bethlehem, o uitverkoren stad*. Een schijnbaar moeilijk woord, uitverkoren, wordt zo meteen ook zingend op zijn plek gezet: het betekent dus geroepen worden niet *uit* iets, maar *tot* iets: *tot* het dienen van dit heel nieuwe begin!

*Bethlehem, o uitverkoren stad in 't veld van Efrata,
in u is een vorst geboren als een nieuw Jozua.
Koning Jezus, gloria, Zoon van God,
halleluja.*

Een nieuwe Jozua? Jazeker! En dat staat er niet zomaar. Als je de Griekse

vertaling openslaat zie je overal waar Jozua staat: *Jezus!* De vroege christenen die voor het grootste deel het Oude Testament in het Grieks lazen, begrepen onmiddellijk dat in Jezus een nieuwe Jozua was verschenen, die net als Jozua ons naar een nieuwe werkelijkheid en een nieuwe toekomst door alle moeiten heen zou leiden. Door all moeiten heen een gids, bij ons en met ons mee als lotgenoot. Maar door deze ene meesterlijke regel weten wij het nu ook. Zingen dus!

Epifanie, Driekoningen, de Morgenster gaat op

Het Kerstkind dat zelfs wereldwijzen verbaast (Matteüs 2) groeit op, haalt zijn wijsheid bij de Schrift, bevraagt daarover hen die hun leven lang ermee bezig zijn in synagoge en tempel, tot verbazing ook van zijn ouders (Lucas 2, 49).

En zo gaat zijn licht schijnen, oplichten, *Epifanie* in dat oude Grieks. Hij blijkt inderdaad een nieuwe Jozua, wijst de weg naar het Koninkrijk, 'verschijnt', licht op als de morgenster in de late, nog donkere nacht.

Avondmaalskelk

En dan zingen we natuurlijk om dat te gedenken het grote lied van de Morgenster, gezang 518, Philipp Nicolai schreef het dwars tegen de zwarte wolken van zijn tijd in, vooral de pest had weer toegeslagen.

Wie het lied opslaet in het nieuwe boek ziet nog iets wonderlijks: Eindelijk is het nu eens zo gedrukt, dat je nog een geheim van dat grootse 'liefdeslied' voor Hem, die het licht is, op het spoor komt. Het heeft de vorm van een Avondmaalskelk! Compleet met de verbreding in de steel en in de voet! Het verwijst dus al zingend ook nog en vooral naar de ontmoeting met de Levende, met de Morgenster in het vieren van het Avondmaal.

Het wemelt ook voor deze weken echt van de goede liederen. Ik wijs er nog twee aan die u beslist niet mag missen. Je kunt meezingen met de oude christenen in de prachtig vertaalde hymne, gezang 516, maar ook met de heldere bijbelse dichtkunst van Tom Naastepad, gezang 526, waar de hoogtepunten van deze weken meesterlijk in zangregels gevangen worden, en niet voor niets gezongen op de wijs van psalm 118!

Tenslotte een nieuw lied, gezang 521, van Karel Deurloo die zovelen de Bijbel (op)nieuw leerde horen en lezen. En dat hoor je dan ook doorklinken in dat lied met zijn frisse, pittige tekst. Ik geef hier twee coupletten weer om u nieuwsgierig te maken:

*Hij wordt niet in de koningsburcht geboren,
je zult zijn naam niet in paleizen horen.
Waar zie je hem? In Bethlehem, dat kleine gat
waar David zat. Hij komt niet uit de grote stad.*

*Hij draagt geen hermelijn, geen kroon.
maar dat is onbekend aan vreemde wijzen.*

*Zij zoeken in Jeruzalems paleizen.
Daar zegt men: heus, je bent niet wijs,
hier is gewoon geen koningszoon.
hier zit Herodes op de troon.*

Tenslotte: de doopdag van onze Heer

In deze weken is het hoogtepunt de doop van Jezus door Johannes, want daar begint het allemaal eigenlijk mee, in dat diepste punt van de Rivierbedding van de Jordaan. Daar gaat Hij onze diepte binnen en natuurlijk hoort daar Luthers grote lied *Christ unser Herr zum Jordan kam* bij. Luister met mij tot slot naar de manier waarop hij ons met alle kracht inscherpt, dat wat daar gebeurde alles al in zich heeft!
Ik kan die heerlijke woorden – 'deze is mijn lieve Zoon' – niet hoog genoeg onderstrepen. Ik wilde wel, dat ze die op het altaar zouden schrijven waar het sacrament gereikt wordt, op het doopvont, op de kerk, bij de preekstoel en bij en boven alle woorden die Christus en zijn apostelen gesproken hebben. Want daar komt het allemaal vandaan. Als je die woorden over de Zoon hoort en zijn werken ziet, dan, zegt God: dan zie je Mij in het hart en mijn welbehagen. Weg hel en alle ellende! Daarom leer dit feest te vieren, de doopdag van onze Heer, toen de toorn ophield en het nieuwe licht opging. Daarom is dat het eigenlijke Nieuwjaar, want met Christus is het begonnen!
Maarten Luther, 1531.

Joop Boendermaker

ARNHEM. In het afgelopen jaar is er veel ervaring opgedaan met het nieuwe liedboek. Om ook andere gemeenten te helpen met de nieuwe mogelijkheden zijn regelmatig opnames uit kerkdiensten op internet gepubliceerd, daarvoor is een eigen kanaal op Youtube (te vinden als Elga Admin). Met die filmpjes heeft Arnhem een hoofdprijs gewonnen in de Liedboek Challenge. Liedboek Challenge daagt mensen uit om de nieuwe liederen uit het liedboek te oefenen, te zingen en met elkaar uit te wisselen. Uit het juryrapport: De Lutherse Gemeente Arnhem verdient een compliment niet alleen vanwege het grote aantal inzendingen maar ook omdat ze een mooi, doordacht beeld geven van hoe je liederen liturgisch in kunt zetten.

STADSKANAAL. Wie denkt dat er in Luthers Nederland geen vrouwen-groepen meer zijn die heeft het mis. Vanuit verschillende gemeenten trekken af en toe vrouwengroepen er op uit om andere groepen of gemeenten te bezoeken en ook de studiedagen van de NLVB worden nog steeds goed bezocht evenals de landelijke ontmoetingsdag. In Stadskanaal is de vrouwenclub ooit begonnen als Lutherse Jonge Vrouwenvereniging Catharina van Bora, nu is de club redelijk bejaard en bestond dit jaar 65 jaar, maar is zeker niet pensioengerechtigd. Nog steeds komt de vereniging, veertien vrouwen sterk, elke maand bijeen en wil dat zo lang mogelijk blijven doen. Het breien, haken, oliebolletjes en kniepertjes bakken hoort tot het verleden maar de leden brengen nog steeds geld bijeen voor het Meisjeshuis Garud op Bali. De onderlinge band is even stevig als vroeger en onlangs is er zelfs een nieuw lid toegetreden.

Het 65-jarig bestaan is gevierd met een bescheiden feestje op 9 oktober.

KAMPEN. Deze zomer stapte een gemeentelid op een zaterdagmorgen bij de kerk van de fiets om daar het een en ander te doen ter voorbereiding op de zondagsdienst en hoorde een man en een vrouw tegen elkaar zeggen: 'Jammer dat de kerk gesloten is'. Op de vraag of ze even binnen wilden kijken was het antwoord bevestigend, en zo stonden er zomaar twee mensen met volle aandacht de kerk te bewonderen. De kansel, het orgel, de zwaan, de ramen enzovoort. Er ontwikkelde zich een gesprek en het bleek dat de bezoekers lutheranen op vakantie waren en in hun eigen gemeente ook vrijwilligerswerk deden op verschillende terreinen, ze kwamen uit de gemeente Naarden-Bussum, die gemeente gaat ook nog wel eens bij een andere gemeente op bezoek en knoopt daar dan meestal een stadswandeling aan vast. Het gemeenteblad Contact ging mee in de binnenzak richting het Gooi en wie weet komt de Gooise gemeente nog eens op bezoek in Kampen.

EDE. Dit jaar bestond het gemeentecentrum in Ede vijftig jaar, uiteraard wilde men daarbij stilstaan en dat is gebeurd na een ingrijpende renovatie die in september is uitgevoerd. In november werd het gebouw feestelijk heropend met een mooi jubileumprogramma. Het begon met de feestelijke opening op 14 november, op zaterdag een selecte boekenmarkt afgesloten met een diner roulant en op zondag een oogstdankdienst. Het diner roulant, ook wel genoemd wisseletentje, was op verschillende plaatsen, de mensen die zich hiervoor aangemeld hadden werden zo tussen 17.00 en 17.30 in het centrum ver-

wacht en daar werd bekend gemaakt op welke adressen er een voor-, hoofd- en nagerecht stond te wachten, de kosten voor dit diner waren minimaal € 5 per gang. Om 21.30 werd afgesloten in het gemeentecentrum met een kopje koffie. Voor dit evenement waren drie koks gevraagd en ook een aantal chauffeurs voor het vervoer van het ene naar het andere adres.

TIEL. Ook deze zomer volgde men de traditie van de consensusediensten, niet alle kerken zijn open maar er werd weer wisselend samengekomen, ook de Caeciliakapel deed mee en op die manier konden prachtige gevulde diensten gevierd worden, heel mooi en inspirerend voor iedereen die erbij was maar ook voor de mensen thuis. Op een zaterdagmiddag voor zo'n dienst begon het ineens te regenen en te onweten juist op het moment dat de predikant naar de markt ging om bloemen te halen voor de dienst, een bloemist begon net op te ruimen en zou nu toch haast niets meer verkopen. De dominee besprak met de bloemist het idee om op zondag een groot aantal mensen blij te maken met een bos bloemen. Juist die mensen die niet meer in de kerk kunnen komen. Voor weinig geld kreeg hij armen vol bloemen die in de hof werden gezet en op zondag zijn er prachtige boeketten van gemaakt. Even na de dienst waren alle emmers leeg en veel kerkgangers kwamen met een bos bloemen én een mooi verhaal bij de mensen thuis.

GOUDA. Zoals in veel gemeenten heeft men ook hier te maken met een voortschrijdende vergrijzing. Dit heeft geleid tot de volgende maatregelen: als eerste zal de kerkenraad uitgebreid worden met twee leden van buiten de gemeente. Het zullen deskundigen zijn met grote ervaring in kerkelijke kring en specifieke deskundigheid. Ze zullen verantwoording schuldig zijn aan de lutherse synode en aan het Breed moderamen van de classis Gouda en waarschijnlijk heeft dit alles inmiddels zijn beslag gekregen, in de loop van dit najaar zou op een Gemeentevergadering gesproken worden over deze maatregelen.

ZIERIKZEE. De Zeeuwen vierden het 75-jarig bestaan van de lutherse gemeente in Antwerpen mee. Tussen beide gemeenten bestaan al lang vriendschappelijke banden. De jubileumdienst werd gevierd in een kleine volle kerk met veel blije gezichten en een hartelijk weerzien. De preek werd in het Frans gehouden, er was een vertaling aanwezig. Na afloop uiteraard felicitaties en toespraken waarbij de gemeente Zierikzee de Antwerpenaren verblijdden met een antieke Lutherbijbel.

BODEGRAVEN. De lutheranen zijn hier al enige tijd gefuseerd met de Emmaüsgemeente. Plaats van samenkomen is o.a. de Salvatorkerk, door verhuur van deze kerk aan anderen op zondagmorgen komt men nu samen in de Ontmoetingskerk en er zullen in 2015 ook 10 morgendiensten zijn in de Lutherkerk. Deze diensten zullen een bepaald “thema” krijgen, zoals een gespreksdienst, één van de diensten met een gezongen liturgie e.a. Omdat de Lutherkerk maar plaats heeft voor 100 mensen, moet er even afgewacht worden hoe dit gaat verlopen. Het kan zijn dat er vanwege b.v. brandweervoorschriften geen plaats meer is, dan kan men uiteraard wel terecht in de Ontmoetingskerk. Intussen is er ook enig werk verzet boven de kerk: de zolder boven de consistorie werd met weinig middelen en groot enthousiasme omgetoverd tot een prachtige extra vergaderruimte.

HAARLEM. Niet alleen werd op een zaterdag een najaarstocht gehouden voor de hele gemeente waarbij jong en oud elkaar op een andere wijze konden ontmoeten dan op de zondagmorgen. Ook ontving de Haarlemse gemeente op een andere zaterdag op het eigen kerkplein de gehele Witte Herenstraat en haar bewoners in het kader van de Nationale Burendag. Het is goed om elkaar als naaste bureneens te ontmoeten en te bevragen. Wellicht kan men in de jaren die komen nog wel meer voor elkaar gaan betekenen, de eerste verkenning daartoe heeft bij dezen plaatsgevonden.

PEKELA/WINSCHOTEN. U leest in Elkkwartaal wel vaker over een afscheid van een predikant die b.v. met emeritaat gaat maar er zijn ook andere belangrijke kerkelijk werkers die soms afscheid nemen. In een prachtige en indrukwekkende dienst nam Pekela in september afscheid van haar pastoraal medewerker Dick Kruyt. Het pastorale werk stopt hiermee maar hij hoopt nog wel regelmatig in de diensten voor te gaan zij het met een lagere frequentie. Bijna 15 jaar werkte hij in de gemeente Pekela/Winschoten en in die tijd is er veel gebeurd, ingrijpende ervaringen en onuitwisbare indrukken blijven in het geheugen. Dankbaarheid overheerste bij dit afscheid, zowel van de zijde van de gemeente als haar pastoraal werker.

UTRECHT. “Kerk op schoot”, een nieuwe activiteit. Een viering voor jonge kinderen met hun (groot)ouders die helemaal aansluit bij de belevingswereld van kinderen. Samen op dekens en kussens midden in de kerk, beweging, eenvoudige liederen, stil worden en gebed, prentenboeken, symbolen, dat

alles krijgt zijn plek. In juni was de eerste “kerk op schoot”, er was een warme vrolijke sfeer, iedereen was betrokken. Met het – in verhouding – grote aantal van (aankomende) peuters in de gemeente lijkt dit een goede vorm. De eerste jaren zijn cruciaal voor de ontwikkeling van een kind, ook op spiritueel gebied. Inmiddels heeft deze vorm al een vervolg gekregen. De focus ligt op kinderen van 2-4 jaar, maar iedereen van 0-6 is welkom in de kring.

ZWOLLE. De kerkenraad heeft in oktober gesproken over de mogelijke inzet ten behoeve van de maximaal 400 vluchtelingen uit Syrië, Eritrea en Somalië die de komende maanden worden opgevangen in de IJsselhallen; zij zullen slechts kort verblijven in Zwolle maar hebben behoefte aan enig gezelschap en wat activiteiten. Besloten is het gemeentecentrum beschikbaar te stellen voor activiteiten, de coördinatie is opgepakt door het Diaconaal Platform Zwolle in samenwerking met Stichting Present.

GRONINGEN. Begin 2013 is de Stichting Reconstructie Schnitger-orgel Lutherse Kerk Groningen opgericht. Het doel is de herbouw van het verloren gegane Schnitger-orgel op de meest oorspronkelijke wijze. De oplevering is gepland op 31 oktober 2017. Geheel onafhankelijk van de kerkelijke gemeente en haar financiën tracht deze stichting fondsen te werven voor de reconstructie. Dit jaar is een overeenkomst getekend met alle betrokkenen waarin de onderlinge afspraken zijn vastgelegd.

Tjally Everaarts-Bilyam

Protestantse Kerk denkt en spreekt over het ambt: 'episcopal ministry' als lutherse inbreng

De generale synode van de Protestantse Kerk sprak in november 2013 over het ambt, in het voorjaar 2014 stond het onderwerp weer op de agenda, nu met zeven brieven over de zeven vragen/knelpunten bij het ambt. Die brieven zijn verstuurd, de antwoorden worden voor juni 2015 verwacht. In alle overwegingen over het ambt, de betekenis en de vorm kan de Protestantse Kerk een doortimmerd stuk van de Lutherse Wereldfederatie meenemen. In 2007 werd het document 'Episcopal Ministry, within the apostolicity of the church' door de raad van de LWF aangenomen in het zogeheten 'Statement of Lund'. Lund was de Zweedse plaats waar de LWF in 1947 werd opgericht en waar ze in 2007 haar 60e verjaardag vierde.

Het ambt in discussie, heet het protestantse synodestuk. Daarin wordt met zeven 'vragen en knelpunten' de discussie aangewakkerd. Zo zijn er predikanten die moeite hebben met de officiële ambtsvisie van de Protestantse Kerk, het verrichten van de dienst 'van Christuswege' met als doel de gemeente 'bij het heil te bepalen'. Is predikant niet een gewoon beroep? Predikanten doen net zo werk als andere leden van een gemeente, dus waarom zitten zij dan in het ambt? Anderen zien juist tegen het bijzondere van het ambt op. Is het zo ingewikkeld om het ambt te vervullen dat er te weinig ambtsdragers zijn? Moeten pioniersplekken wel worden 'opge-zadeld' met ambten? En is de drieslag predikant-ouderling-diaken nou wel nodig, is het niet veel meer één ambt? Hoe is het ambt in de samenleving te legitimeren?

Deze vragen en opmerkingen van de synode zijn in zeven verschillende brieven verwoord en gericht aan de gemeente, de kerkenraad, ouderling en diaken, de predikant, de classis, de missionair werker en de bisschoppen-conferentie. Als de antwoorden binnen zijn, komt het onderwerp weer op de agenda van de generale synode.

LWF

Centraal in het document van de LWF, dat acht jaar voorbereiding kende in een wereldwijde consultatie, is dat iedereen in een bisschoppelijk ambt (of vergelijkbare functie) de taak heeft om het leiderschap meelevend vorm te geven om zo een collegiale stijl van ambtsuitvoering te bevorderen. Kerkleiders zijn beroepen om deemoed en eenvoud voor te leven. Het ambt zou niet overheersend moeten zijn, het moet dienend zijn. Het ambt moet in een beslissende toewijding uitgeoefend worden voor hen die aan de rand van de samenleving staan. In de uitoefening van hun ambt moeten kerkleiders de nodige tijd en ruimte voor persoonlijk gebed, leren en ontspanning creëren, zodat ook op die manier het noodzakelijke voorbeeld wordt gegeven aan geordineerden en leken. De term episcopaal in de opvatting over het ambt wordt nadrukkelijk verbonden aan de Griekse term, 'toezien, onderscheiden en overzien'. In lutherse kerken wordt episkopé in de brede zin van het woord uitgeoefend door geordineerde personen, door synodes en speciaal daartoe aange-wezen collegiale organen. In de laatst genoemde organen hebben over het algemeen geordineerden en niet-geordineerden zitting.

Alle christelijke gelovigen

Maarten Luther sprak over alle christelijke gelovigen als dat zij een gemeenschappelijk, spiritueel priesterschap delen in Christus, de hoge priester. De basis daarvan ligt in 1 Petrus en Openbaring 1, alle Christenen zijn priesters door geloof alleen door de spirituele wedergeboorte die gegeven is met de doop en die geleefd wordt in getuigenis, intercessie en dienstbaarheid. God's genade en verlossing maakt alle Christenen gelijk voor God en voorkomt haar verdeling in onderscheidende standen en rangen. Het publieke ambt dient alle mensen van God, omdat het voortkomt uit de autoriteit van God's woord.

Het voert te ver om alles uit beide documenten te behandelen. 'Het ambt in discussie' en de zeven brieven zijn te vinden op: <http://www.protestantse-kerk.nl/werkvelden/Gemeenteopbouw/ambt/Paginas/Default.aspx>

'Episcopal ministry, within the apostolicity of the church' is hier te vinden: <http://www.lutheranworld.org/sites/default/files/Episcopal%20Ministry%20within%20Apostolicity%20of%20the%20Church.pdf>

Praxedis Bouwman

Anglican-Lutheran Society: 'vrees niet, kleine kudde'

In Nederland is de Anglicaanse-Lutherse samenwerking niet zo bekend, in landen om ons heen hebben Anglicanen en Lutheranen formeel hun handen ineengeslagen: vijftien kerken tot nu toe verzamelden zich onder de Porvoo-overeenkomst uit 1996. De overeenkomst is een altaar en kansel gemeenschap voor alle deelnemende kerken. De Anglican-Lutheran Society is een meer informeel voorbeeld van de samenwerking tussen de twee geloofstradities. Deze Society begon in 1984 en is uitgegroeid tot een platform voor 'elkaar leren kennen' en het uitwisselen van ervaringen. Er zijn inmiddels leden uit dertig landen. De Society heeft via haar patronen een directe link naar Porvoo.

Eens in de twee jaar houdt de Society een conferentie, afgelopen september was dat in Hongarije, te gast bij de Lutherse Kerk aldaar, over het onderwerp 'vrees niet, kleine kudde - de roeping van minderheidskerken in de huidige tijd'. De zoektocht naar het dagelijks leven van kleine kerken in de maatschappij voerde langs onderwerpen als 'verdeelde gemeenschappen', 'diakonie', 'betrokken leken' en 'oecumene', ingeleid met telkens een lutherse en anglicaanse spreker. Tussendoor werd in kleine werkgroepen gepraat over de voordrachten.

Inspirerend

Het gezelschap dat is aangesloten bij of meewerkt aan de Anglican-Lutheran Society is zeer gemêleerd, van aartsbischop tot actief gemeentelid of diaken, maar allemaal heel betrokken. Betrokken op een onderzoekende, open manier. Ging het nu over kleine kerken en hoe zij in de gemeenschap staan, hoe ze (over)leven en wat ze bij kunnen dragen, de volgende jaarlijkse vergadering in maart (die duurt één dag) gaat over pelgrimage. Rechtstreeks geïnspireerd uiteraard door het onderwerp van de Wereldraad van Kerken voor de komende jaren, de pelgrimage naar vrede en gerechtigheid.

Voorzichtige conclusie

Terug naar het onderwerp van 'klein'. In alle aspecten kan klein, zoals de lutherse traditie in de Protestantse

Kerk, een krachtige eigenschap zijn. Minderheden worden in allerlei gremia gezien als groepen met rechten, rechten die in het leven geroepen zijn om te beschermen. Vaak worden ze afgeschilderd als slachtoffers van de meerderheid, als groepen die worden overvleugeld door meerderheden.

De accommodatie van de Lutherse Kerk in Hongarije, prachtig, aan het Balatonmeer.

Maar is dat wel zo terecht? Zou het niet zo moeten zijn dat minderheden ook plichten hebben, dat ze wel degelijk een ongelooflijke kracht hebben? Minderheden hebben weten te overleven, weten vaak heel goed wat hun kern is en hebben met behoud van die kern, de randen toch zo kunnen aanpassen dat ze flexibel mee bewegen en er nog steeds zijn. Die kracht van kleine groepen kwam

in de hele conferentie terug. Neem bijvoorbeeld de kleine lutherse kerk in Italië, die juist heel veel kerkbelastinggeld opstrijkt omdat de kerk tegenwicht geeft tegen de over-dominante rooms-katholieke kerk. Minderheden kunnen een brug slaan in verdeelde gemeenschappen, minderheden kunnen anderen van harte welkom heten. Kleine tradities hebben juist vanuit die vaste kern die ze hebben ook veel te bieden op het gebied van diakonie. Diakonie gaat niet alleen over geld. Het gaat ook over voelhorens hebben voor wat er in de maatschappij nodig is. En heel belangrijk voor kleine kerken om te leven is het inschakelen van leken. Met de betrokkenheid van niet-theologen zullen er nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan. Maar is dat erg?

Vieren

Zet Anglicanen en Lutheranen bij elkaar en er wordt fantastisch gevierd en gezongen, twee keer per dag juwelen van liturgische momenten. Op bezoek bij een prachtig rooms-katholiek klooster aan het Balaton meer vroeg de abt de groep om in zijn kerk te zingen, op het eind klonk 'een vaste burcht', als dat geen stappen in de oecumene zijn, dan weet ik het niet meer.

Alle informatie over de Anglican-Lutheran Society is te vinden op het internet: www.anglican-lutheran-society.org

Praxedis Bouwman

Een gezegend leven

Een Franciscaans (en Luthers) boek met exegeses en preekvoorbeelden. Henk Janssen en Klaas Touwen. Uitgeverij Skandalon 2013 (ISBN 978-94-90708-81-8)

Het was al wat later op de avond. De telefoon ging. Een afdeling van het verpleegtehuis waar ik werk is aan de telefoon: 'Willem, zou je nu willen komen om iemand te bedienen? Het gaat verkeerd aflopen deze nacht, en deze man wil niet zonder zegen sterven. We hebben alles al geprobeerd om iemand te bereiken. Kun jij dat?' Kan ik dat? Ja, eigenlijk wel. In het 'dienstboek, een proeve' staat, hoe je dat moet doen. Kan ik dat? Ik had het nog nooit gedaan en ik was er innerlijk ook niet aan toe. Mensen zegenen, wie ben je wel en wie geeft jou het recht. Steeds meer worden wij geroepen om bij rituelen aanwezig te zijn en te ondersteunen. Mensen op belangrijke momenten te sterken en kracht en moed toe te spreken. Eigenlijk deden we dat al vaker. Ik legde mijn kinderen bij het slapen gaan mijn hand op het hoofd en

tekende daarbij een kruisje op het voorhoofd. Wij zegenden belijdeniscatechisanten op de dag van hun belijdenis. Wij zegenden huwelijken in. Maar ziekenzalving? Dat was iets van de anderen. Dat verbond ik met verhalen van Priesters, onderweg om haastig nog op tijd voor een sterfgeval aanwezig te zijn. Henk Janssen en Klaas Touwen hebben in hun boek 'een gezegend leven' een aantal exegeses en preekvoorbeelden verzameld en een aantal artikelen geschreven over het thema 'zegen'. Ziekenzegeningen, maar ook dierenzegeningen, huiszegeningen en zegeningen van belangrijke levensmomenten komen aan bod. Deze exegeses en preekschetsen komen uit de kring van auteurs van 'Tijdschrift voor verkondiging' dat door de Nederlandse provincie en de Vlaamse Custodie van de Minderbroeders Franciscanen via internet

gratis wordt uitgegeven (www.tijdschriftvoorverkondiging.org). Een serie met gedegen exegeses en tot denken aanzettende preekschetsen. Het boek is gemakkelijk te lezen ook voor niet-theologen en houd je vast door de beeldende verhalen en voorbeelden die gebruikt worden. Een moderne en toch diep gelovige benadering van de mens in verhouding tot zijn wereld op kritische momenten van het leven. Van harte aanbevolen voor alle lezers van Elkkwartaal! Oh ja, nog even dit: Ik ben die avond naar het verpleegtehuis gegaan. Ik heb de zieke gezalfd met olie en hij is, met zijn hondje in zijn arm en een glimlach op zijn gezicht, temidden van zijn familie, zeer korte tijd later gestorven. Hij zegende mij terug doordat ik hierbij aanwezig mocht zijn.

Willem Boon

De Wittenbergse nachtegaal

Al jaren was Ed Kooijmans uit Barneveld, een rasechte orthodoxe calvinist, zoals hij zich zelf noemt, bezig met Luther. Hij was als neerlandicus verbonden aan het Van Lodenstein College in Amersfoort en kreeg, door zijn werk in het kader van het verzamelen van allerlei liederen uit de reformatie, waarbij ook wat liederen van Luther voorbijkwamen, de smaak te pakken en begon zich verder te verdiepen in diens persoon en werk. Zijn liefde voor de liederen van Luther leidde tot het schrijven van het boek 'De Wittenbergse nachtegaal'. Het bevat de zesendertig liederen die Luther gemaakt heeft, met muziek en teksten in het Duits en in het Nederlands. 'Wie de boeken van Luther begint te lezen en zich in diens werk gaat verdiepen, krijgt levenslang. Uit eigen ervaring kan ik zeggen dat dit beslist geen gevangenisstraf hoeft in te houden. Integendeel!', aldus Kooij-

mans. De schrijver noemt Luthers authenticiteit die tot uiting komt in de geestelijke ervaringen die hij aan het papier heeft toevertrouwd. Hij komt daarin eerlijk en direct naar voren. In de tweede plaats noemt Kooijmans Luthers aantrekkingskracht veroorzaakt door de manier waarop hij zich uitdrukt. Zijn stijl van schrijven is onomwonden, gekruid, voorzien van treffende beelden en vergelijkingen en vaak humoristisch. Ook het feit dat Luthers houding tegenover de Joden, om het voorzichtig te zeggen, geen schoonheidsprijs verdient wordt door de schrijver genoemd. Niet wordt vermeld dat de LWF zich al lang gedistantieerd heeft van deze houding. Wel wordt gezegd dat men deze houding in de liederen gelukkig niet tegenkomt. Het is een bijzonder fraai uitgevoerd boek, mooie bladspiegel, mooie illustraties. Men kan zeggen dat een ieder die houdt van

Luthers liederen dit boek in de kast zou moeten hebben, en welke Lutheraan houdt daar niet van?

In zijn voorwoord dankt de schrijver de Heere God, die hem de kracht heeft gegeven om dit werk te verrichten. Ook vele anderen verdienen een dankwoord, in het bijzonder ds. Hans Mudde, afkomstig uit een geslacht van musici en hymnologen, zeer thuis in de wereld van kerkmuziek. 'Hartelijk dank voor zijn bereidwilligheid om mee te lezen, zijn waardevolle adviezen en de band van vriendschap die over kerkmuziek heen mocht ontstaan'.

Het boek is verkrijgbaar bij de St. Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (www.SLUB.nl), € 32,50.

Tjally Everaarts-Bilyam

NLVB: kleuren van de ziel

Studiedag 7 maart 2015, Utrecht

Het thema voor de Luther Decade in 2015 is 'Het Woord in beeld'. In het kunst-spectrum door de eeuwen heen neemt de bijbelse kunst een aanzienlijke plaats in.

Veel van deze kunstenaars voelen zich zó gegrepen door de bijbelse verhalen dat ze deze verbeelden in verf, inkt, in klei, hout, in drama, dans. Vaak expressief, zoals Rembrandt; de gelovige aanschouwer weet meteen welke gebeurtenis op het doek wordt weergegeven. Rembrandt brengt naast de verbeelding zoals hij die in zijn gedachten ziet altijd een persoonlijk accent aan, meestal door het aanbrengen van een unieke en onovertroffen werking van het licht. In vrijwel al zijn werken laat hij het licht spelen en dansen, op plekken waarmee hij lijkt te willen zeggen: 'Kijk, hier gaat het vooral om!' Andere kunstenaars werken meer abstract, vertalen hun persoonlijke geloofsbeleving en levenservaringen in een symbolisch weergave.

Expressief of abstract, het in beeld gebrachte Woord roept herkenning op, zal inspireren om tot een verdieping van de persoonlijke geloofsbeleving te komen en helpen bij het ontstaan van nieuwe inzichten.

U wordt hartelijk uitgenodigd voor de studiedag op 7 maart 2015 in de lutherse kerk aan de Hamburgerstraat in Utrecht. In de ochtend is er een audiovisuele lezing door theoloog en beeldend kunstenaar Ruud Bartlema. In de presentatie 'Kleuren van de ziel', belicht hij het werk van Chagall vanuit diens Joods-mystieke achtergrond.

Het programma is als volgt:

9.45 uur: aankomst, inschrijving en koffie

10.15 uur: welkom en zingen van een Morgenlied

10.30 uur: 'Kleuren van de ziel' door Ruud Bartlema

12.25 uur: korte toelichting op de workshops en gelegenheid tot inschrijven

12.30 uur: lunch

13.30 uur: workshops, waarin het thema 'Kleuren van de ziel' op verschillende wijze belicht wordt. Tekenen/schilderen, liturgisch bloemschikken, kijken naar kunst en gesprek aan de hand van een meegenomen (afbeelding van een) kunstwerk dat voor jou belangrijk is.

De 'bouwstenen' van de workshops zullen verwerkt worden in de afsluitende viering, die eindigt om 16.00 uur.

De kosten bedragen € 15. Voor koffie en thee wordt gezorgd, zelf graag een lunchpakket meenemen.

U kunt zich tot uiterlijk 1 maart opgeven bij Coby Aartsen, Rietbergstraat 4, 7201 GJ Zutphen, email c.aartsenkraaypoel@telfort.nl

De Nederlandse Lutherse Vrouwenbond is sinds kort op het internet te vinden: www.nlvb.net

elkwartaal

Vogelvrij, dat kan een ieder overkomen. Vogelvrij voelt onveilig, voelt alsof je ieder moment een aanval kunt verwachten. Vogelvrij ben je als je ergens werkt of vrijwillig functioneert onder zwak leiderschap, in een arbeidsomgeving, in een verenigingsomgeving. Ik denk zelfs dat vogelvrij ook opgaat in een slecht georganiseerd gezin, waar veiligheid ver te zoeken is.

Laat ik bij zo'n gezin beginnen. Als iedere structuur ver te zoeken is, als in een gezin met kinderen leidinggevende kwaliteiten ontbreken, zullen ouders niet of niet goed in staat zijn om hun kinderen een omljnd kader te geven. Ook in een gezin hoort een bepaalde rangorde. Als die ontbreekt, is een gezin een zeer potentieel toneel voor grensoverschrijdende gebeurtenissen en handelingen. Als je als kind daar je weg in moet vinden, ben je vogelvrij. Je hebt geen bescherming om je heen, geen lijfwachten. Een kind dat vogelvrij was en/of is zal iets van dat gevoel altijd bij zich dragen, hoe goed het ook zijn of haar best doet om daar vanaf te komen. Vogelvrij slaat zo makkelijk om in angst, in existentiële angst.

Vogelvrij als Dalit in een kastenmaatschappij als India, die officieel niet meer bestaat, maar in de praktijk nog wel degelijk. Vogelvrij als statenloze, als vluchteling die

afhankelijk is van procedures die zij/hij niet door en door kent. Vogelvrij omdat men u niet ziet zitten in het bestuur van een vereniging, omdat men uw denken over een organisatie te confronterend vindt, omdat u te recht voor uw raap bent, omdat u aan de bel trekt vanwege dingen die het daglicht niet kunnen velen, vogelvrij omdat...vult u maar in.

Bij vogelvrij horen aanvallen die onder de gordel zijn, aanvallen waartegen eigenlijk geen verdediging bestaat. Aanvallen die vaak niet op waarheid zijn gebaseerd, beschuldigingen die vaak met heel eenvoudige handelingen van tafel hadden kunnen komen. Bij vogelvrij hoort verharding, ingraven, beschadigen.

Vanuit vogelvrij weer een vrije vogel te worden, die leeft en handelt vanuit kracht, vraagt om moed en volhouden. Vraagt om incasservermogen, om snelle verwerkingstijd, om nadenken, om het overzicht houden, om duidelijkheid, eerlijkheid, om vergevingsgezindheid zelfs. Ik wens alle vogelvrije mensen anderen toe die daarin tot steun zijn. Ik wens anderen toe om de moed te hebben om vogelvrije mensen te steunen.

Praxedis Bouwman

ELG Woerden 450 jaar oud

Veel artikelen die schrijven over iets of iemand die op leeftijd is, vervolgen in de titel dan met '... en (toch) springlevend' of iets dergelijks. Ik heb dat overwogen. Na een jubileumperiode van zeven weken, waarin de lutherse gemeente in Woerden een gevarieerd en aantrekkelijk programma presenteerde voor jong en oud, voor binnen- en buitenkerkelijk, lag dat ook voor de hand. In een periode van ruim tien jaar waarin het aantal leden (+gastleden) stabiel of zelfs langzaam toenam, en de inbreng van 'levend geld' (zoals Kerkbalans) gemiddeld elk jaar ongeveer 6% groeide.

Woerden is een gemeente – en dan bedoel ik burgerlijke gemeente – waar veel import is. Toen wij er ruim zestien jaar geleden kwamen wonen, vertelde men ons dat elke ochtend duizenden mensen Woerden verlaten om naar werk of studie te gaan, en (ook erg veel) mensen Woerden binnenkomen om er te gaan werken. Met import, en een behoorlijke mobiliteit van mensen, krijg je dynamiek in een kerkelijke gemeente. Bij binnenkomst grijp je eerst terug op wat je kent, maar als dat niet snel genoeg klikt zoek je verder (of je stopt). Een kleine gemeente met een open, oecumenisch, geluid, is dan een zeer plezierige schuilplaats. Of zoals iemand het recent verwoordde: 'De oudste lutherse gemeente van Nederland is gastvrij, onbevooroordeeld, openminded, eenvoudig, rust, klein, rustige omgeving, perfecte akoestiek [...] wijze overdenkingen hoe te (over)leven zonder oordelen over jezelf of anderen in een wereld die stormt ...'. Dat daar een groeiende behoefte aan is, laten recente onderzoeken van onder meer het SCP zien [*Geloven binnen en buiten verband – godsdienstige ontwikkelingen in Nederland*; SCP mei 2014].

Toekomst

In een gemeente met veel leden en gastleden die een bewuste keuze hebben gemaakt is een gesprek over de toekomst intrigerend. Een groot aantal van hen kent wijkgemeenten van calvinistische origine – soms recent, maar regelmatig ook van enige tijd geleden. Samenwerken met deze wijkgemeenten beperkt zich (dus) tot een aantal relatief 'makkelijke' onderwerpen. Roosters, de kerk openstellen voor avonddiensten, een gezamenlijk agenda voor de werkgroep 'Geloof en Cultuur' – diaco-

Op 31 oktober werd onder grote belangstelling een appelboompje gepland door 'Luther' (rechts) en 'Tetzel' (links).

naal komen we elkaar vooral in de plaatselijke Raad van Kerken tegen. Andere onderwerpen, zoals gezamenlijk jeugdwerk, is wel geprobeerd, maar reduceerde ook weer tot een gezamenlijk boekje met daarin al het jeugdwerk op een rijtje. Daarmee is federeren nog vrij ver weg, laat staan fuseren. Aan de andere kant zie ik teveel lutherse gemeenten in het land die financieel en/of bestuurlijk zo klem zitten dat ze bijna geen ruimte of lucht meer hebben om een gesprek aan te gaan en daar nog wat in te wensen hebben. Dit zou een vroegtijdig gesprek motiveren, nu er nog niets 'moet'. Er wordt wel eens gezegd dat 'die en die het niet begrijpen dat we nog apart zijn' – vaak worden dan jongeren als voorbeeld genomen. Dat mag zo zijn, maar dat betekent niet dat 'die en die' niet het verschil proeven tussen de ene en de andere wijkgemeente. Jongeren, gezinnen, senioren, ouden van dagen – ze kiezen allemaal om verschillende

redenen, maar ze kiezen wel. Sommige zijn zeer honkvast; ik ken er genoeg, die het erg leuk vinden in de lutherse gemeente (in Woerden), maar ... Ikzelf trof vroeger in de kerk mijn schoolvriendjes en -vriendinnetjes niet; die gingen naar een andere kerk. Dat was geen reden om niet meer te gaan, maar wel een reden om op m'n twaalfde naar een – toen nog – SoW jeugdkerk te gaan, want daar trof ik ze wel. De redenen om te kiezen veranderen ook door de tijd; zoals smaak zich ontwikkelt. Kortom: laat 'die en die' begrijpen niet waarom we nog apart zijn' niet een reden zijn om er een homogene 'soep' van te maken.

Kerk 2025

Tijdens de afgelopen Generale Synode van november was één van de onderwerpen 'de kerk in 2025'. Niet eenvoudig om los te komen van de 'dingen van alle dag'. En als je met elkaar iets hebt gevonden dat veranderd zou

moeten worden – hoe doe je dat dan? Dan is het makkelijker om dat gesprek eens in een lokale gemeente te hebben. Het helpt om mensen van 'buiten' eens te laten reflecteren op 'binnen', zoals ik wel eens mensen die een paar maanden zijn begonnen met werk te vragen wat ze nu opvalt. Als je langer binnen bent, vallen bepaalde zaken je al niet meer op – dat zijn onze manieren, manieren. En vertel elkaar goede verhalen: wat je opviel, die keer, toen je in een kerk in Engeland

was. Of spreek in een groep af dat iemand het overleg observeert – hoe lang spreek je eigenlijk over een klein onderwerp met elkaar, en verlies je de aandacht voor belangrijker zaken? Goed – 450 jaar oud ... en springlevend. 'Woerden' hoopt in 2015 een nieuwe predikant te begroeten. Uit de sport komt de term 'never change a winning team' – maar vanuit de organisatie psychologie komt juist de opmerking 'always change a winning team'. Af en toe de zaak opschudden, spiegelen

met elkaar maar ook met mensen op enige afstand, is heel gezond. Zodat je je niet in slaap laat sussen, tevreden met wat je hebt. Want pelgrims zijn wel steeds op weg, vanwege een zekere rusteloosheid. En daarmee zijn we ook bij Luther, met 'een rijk leven, vervuld en strijdlustig, vol conflicten en triomfen, jachtig en rusteloos' [www.luther2017.de].

Erik Fledderus

Europese Lutheranen roepen op tot actie Lampedusa

'Luisteren, dienen, empowering – kerk zijn in een veranderend Europa', onder die titel troffen vertegenwoordigers van alle lutherse kerken in Europa elkaar in Rome, eind oktober. Eén van de belangrijkste zaken ter tafel was de noodkreet van Italiaanse protestantse kerken om hulp voor de bootvluchtelingen die bij het eilandje Lampedusa aan land komen of van zee worden gehaald.

De vergadering zit in een reeks van jaarlijkse vergaderingen waarin verschillende afgevaardigden, zoals raadleden van de Lutherse Wereldfederatie, kerkleiders, maar ook oecumene-werkers elkaar treffen. De LWF is in regio's georganiseerd, meestal per werelddeel, maar Europa kent er drie. Eentje van Scandinavische kerken, eentje van Oost-Europese lutherse kerken en de West-Europa regio, waartoe de Protestantse Kerk behoort.

Vluchtelingen

De lutherse kerk in Italië, gastkerk voor deze vergadering, werkt met de andere protestantse kerken in een federatie samen, de FCEI. Deze federatie heeft meerdere projecten om vluchtelingen die in Lampedusa, of andere plaatsen in Italië aan land komen, te ondersteunen. Italië krijgt een grote stroom vluchtelingen uit het Midden Oosten of Afrika, omdat het relatief gezien dicht bij ligt. Deze stroom vluchtelingen waaiert uit over heel Europa, maar komt vaak in de

Deelnemers aan de LWF Europa ontmoeting, hier in de lutherse kerk in Rome. An van der Sluis (LWF raadsadviseur) nam deel vanuit de Protestantse Kerk. Praxedis Bouwman was er vanwege haar voorzitterschap van het communicatiecomité van kleine lutherse kerken en tradities in Europa. (Foto: Gerhard Frey-Reininghaus)

problemen met asielaanvragen vanwege het zogeheten verdrag van Dublin III. Dat verdrag zegt dat vluchtelingen alleen asiel kunnen aanvragen in het land van binnenkomst in Europa. De aanwezigen in Rome roepen de Europese Unie op om opnieuw aandacht te schenken aan dit verdrag en om tot een meer rechtvaardige verdeling van de uitdagingen die het opvangen

en begeleiden van de vluchtelingen meebrengen. Daarnaast deed de vergadering een dringend beroep op de kerken om op welke manier dan ook projecten als die van de Italiaanse protestantse kerken te ondersteunen en om oecumenische dialoog en het praktische diakonale werk meer bij elkaar te brengen.

Reformatie

In de aanloop naar de herdenking van de reformatie zat kardinaal Koch, de oecumene kardinaal van de Rooms-Katholieke kerk een paar uur aan tafel bij de lutheranen in Rome. Door verschillende lutherse kerken werden activiteiten in de lutherdecade uit de doeken gedaan.

De Lutherse Wereldfederatie en de Rooms-Katholieke kerk hebben besloten om in het reformatiejaar samen op te trekken ten aanzien van de plaatsen waar zij de reformatie herdenken.

Officiële uitnodigingen zullen gezamenlijk verstuurd worden.

Het document 'From conflict to communion, Lutheran-Catholic common commemoration of the Reformation in 2017' biedt een overzicht over alle stappen tussen luthers en rooms-katholiek in de vijftig jaar dat beiden wereldwijd in dialoog zijn, om uiteindelijk gezamenlijk op te trekken naar 2017. Het document verscheen in 2012 en zal binnenkort ook in het Nederlands te krijgen zijn.

Nieuwe media

Na een voordracht over het gebruik van nieuwe media door de kerken en de conclusie dat dat gebruik niet erg

Global Young Reformers

Het Global Young Reformers Network is een initiatief van de jongerenafdeling van de Lutherse Wereldfederatie. Het netwerk dat door en voor jongeren is, brengt creatieve jonge mensen samen die zich betrokken voelen bij hun kerk en die willen vormen en/of veranderen. De eerste bijeenkomst was afgelopen hervormingsdag, online: 'bevrijd door God's liefde om de wereld te veranderen'. Het netwerk wil inhoud geven aan 'ecclesia semper reformanda'. Vanuit Nederland nemen twee 'young reformers' deel: Freek Houweling uit Den Haag en Maren Mielke uit Zwolle. De activiteiten van het netwerk gaan door tot aan de assemblee van de LWF in oktober 2017 in Windhoek, Namibië. In de eerste virtuele bijeenkomst zat ook een bijdrage van Danielle Leker, (jong) raadslid van de Lutherse Wereldfederatie vanuit de Protestantse Kerk.

hoog is in relatie tot het meer wereldse gebruik van nieuwe media, onstonden levendige discussies over het waarom van de terughoudendheid. Heeft dat met het loslaten van controle te maken? Heeft dat met de doelgroep te maken die nog steeds liever van papier leest? In het algemeen was de conclusie dat kerken wél mee moeten. Als de kerk is waar de mensen zijn, dan moet de kerk ook in nieuwe media aanwezig zijn.

Oekraïne

Uiteraard ging de aandacht van de Oost-Europese regio uit naar de con-

flictsituatie in Oekraïne. De impact op de bevolking is enorm. Mensen vluchten, raken getraumatiseerd en de onoverzichtelijke toestand zorgt voor aantasting van het niveau van gezondheidszorg en sociale voorzieningen. De situatie in Oekraïne zorgt voor spanning in de buurlanden, slaat de onrust over of niet? Door de tegenstellingen worden ook verschillen tussen bevolkingsgroepen verscherpt. Op de vraag hoe de kerken daar op kunnen reageren was geen kant en klaar antwoord te vinden.

Praxedis Bouwman

Lutherdag: Luther's denken zou in Rijnlands model passen

'Reformatie en politiek' en 'Luther in Groningen' stonden op de agenda van de jaarlijkse Lutherdag in oktober in Groningen. De Lutherdagen staan sinds 2010 in het teken van de Lutherdecade, het decennium dat uitmondt in de herdenking van 500 jaar reformatie in 2017.

Hoofdspreker in de lutherse kerk in Groningen, na een morgengebed van Perla Akerboom, Hans Bas Val. Als introductie op 'reformatie en politiek' gebruikte hij een recente toespraak van Bart de Wever, die de woorden van Luther voor zichzelf en zijn partij de Nieuwe Vlaamse Alliantie citeerde: 'Hier sta ik, ik kan niet anders. Hier staan we en allemaal kunnen we niet anders. Net zoals Luther destijds, zullen degenen die vandaag op de

troon zitten er alles aan doen om ons als ketter door het volk te doen verbranden.'

Veranderingen tijd Luther

Om Luther goed te begrijpen moet je weet hebben van grote veranderingen in zijn tijd. Door de ontdekkingsreizen ontstond wereldhandel, industrie, de overgang van de feodale landbouwmaatschappij naar het vroegkapitalisme waarbij de macht bij handelshuizen

en banken kwam te liggen. Ook de uitvinding van de boekdrukkunst heeft veel effect gehad op de wereld waarin Luther leefde, doordat de exclusiviteit op lezen en dus kennis niet meer beperkt bleef tot de kloosters en universiteiten. De impact hiervan is vergelijkbaar met het ontstaan van het internet.

Luthers gedachten op economisch terrein zijn onder andere gevormd doordat hij in 1515 districtsvicaris/

econoom werd van zijn Augustijnenorde met een tiental kloosters. Een cruciale datum is 25 mei 1521 waarop Luther door keizer Karel V, voor de rijksdag is gedaagd om zijn 95 stellingen in te trekken, hetgeen hij weigert en vogelvrij wordt verklaard. De Duitse vorsten kiezen echter uit eigenbelang wel voor Luther en zijn nieuwe leer. Luther hanteerde in zijn denken een aantal basisprincipes.

Economische relaties

Eén ervan staat in Mattheus 7:12 'Alles nu wat gij wilt, dat de mensen u doen, doet gij hun ook.' Ook pleit Luther op basis van de bergrede in Matteüs dat redelijkheid en billijkheid de maatstaf moeten zijn. 'In dit kader zult gij de overheid overigens niet blindelings volgen.'

Van 1515 tot 1519 waren er misoogsten in Wittenberg. De speculanten dreven de prijzen voor het voedsel enorm op. Als reactie schrijft Luther in 1519 een boek waarin hij ageert tegen de woeker. Uitgangspunt voor Luther is, dat bij een lening de relatie tussen geldgever en geldnemer en onderpand centraal moet staan. De geldnemer heeft daarbij ook inspraak in de wijze en moment van terugbetaling. Als Luthers opvattingen nu nog algemeen aanvaard zouden zijn, was de huidige crisis waarschijnlijk niet ontstaan omdat de relatie in veel gevallen volledig verloren is gegaan en geldgevers vaak eenzijdig tot executie overgaan.

Gebrandschilderd raam in de lutherse kerk van Groningen. (foto Gert Aartsen)

Hans Bas Val sprak over Luther en de politiek/economie. (foto Gert Aartsen)

Luther heeft ook gedachten geventileerd met betrekking tot arbeid waar hij de uitspraak heeft gedaan: 'de mens is tot arbeid geboren, als een vogel om te vliegen.' Luther heeft in door diverse geschriften aangegeven hoe de maatschappelijke dienstverlening vormgegeven moest worden. In het kader van de WMO en participatiemaatschappij zijn deze geschriften nog steeds actueel.

Rijnlands model

Luthers opvattingen zouden passen binnen het huidige economische Rijnlands model, waarbij de samenwerking tussen productiefactoren, grond, arbeid, geld en goederenkapitaal centraal staat. Eind jaren tachtig ontstond het Anglosaksisch model van de vrije markt, waarbij winststreven centraal staat en arbeid tot koopwaar is gedegradeerd. Door dit laatste model zijn ook in Nederland de verhoudingen tussen rijk en arm enorm scheef gegroeid en vindt er een kaalslag plaats onder de van oudsher geaccepteerde en noodzakelijk geachte overheidstaken. De Franse econoom Thomas Piketty legt in zijn werk 'Le capital du XXIe siècle' uit 2013 de enorme scheefgroei uit. Naast het sterk doorvoeren van het Anglosaksisch model is de sterke daling van de belasting op kapitaal daar de oorzaak van. De boeiende toespraak werd besloten met een uitspraak van Luther: 'Reichtum ist das geringste Ding auf Erden und die allergeringste Gabe die Gott einem Mensch geben kann, darum gibt unser

Herrgott gemeinlich Reichtum den grossen Eseln, denen er sonst nicht gönnt.' (Tischreden 689)

Luthers Groningen

Na de tweede koffiepauze liet dominee Susanne Freytag ons kennismaken met het verleden en heden van de ELG Groningen: een rijke geschiedenis van luthers zijn en doen.

Na een prima verzorgde lunch kwamen de partnerschappen aan bod. Coby Aartsen gaf een impressie van het partnerschap tussen de lutherse gemeenten Dzialdowo-Lidzbark (Polen) en Zutphen. Op de vraag 'wat levert dit nu op?', kun je zeggen dat deze partnerschappen (mits goed onderhouden en elkaar positief beïnvloeden) de blik van beide gemeenten verruimen. Hierna vroeg Coby aandacht voor het project Garuda House in Bali dat door de diaken van de ELG Stadskanaal, Yvette Langeveld-Kamst en haar man Jeroen wordt gecoördineerd. Zij waren zelf verhinderd doordat ze beide op Bali waren. Doel van dit project is kwetsbare meisjes een toekomst te geven op basis van huisvesting en scholing.

Na een pauze werd aan de hand van stellingen kort ingegaan op de lezing van Hans Bas Val. De dag werd besloten met een mooie slotviering waarbij het vocaal ensemble van Tymen Jan Brunda haar muzikale medewerking verleende.

Gert Aartsen

Officiële mededelingen

Allereerst even een correctie op de vorige 'Officiële mededelingen'. Ik meldde daar dat de (lutherse) Werkgroep voor Kerkmuziek het beleid zou voeren van de Commissie Liturgie en Kerkmuziek. Echter, de werkgroep is als stichting zelfstandig t.o.v. de commissie. Samen met werkgroep en de commissie sturen we aan op een effectieve en efficiënte samenwerking tussen beide groepen; een liaison helpt daarbij, op dit moment in de vorm van Gerrit Baas.

Evangelisch-lutherse synode van 8 november 2014

Op zaterdag 8 november heeft de ELS vergaderd – ze was die dag te gast in het kerkgebouw van de lutherse gemeente te Zeist. Over een aantal onderwerpen nam de synode een besluit.

1. De synode verzoekt de commissie Liturgie en Kerkmuziek te komen met een voorstel voor een nieuw katern bij het liedboek 'Zingen en bidden in huis en kerk' (2013). De synode verzoekt de commissie het volgende:
  - a. Een streefdatum aan te geven waarbinnen het project gerealiseerd kan worden;
  - b. In de vormgeving rekening te houden met zowel bevestiging in het liedboek als losse uitgave;
  - c. Tijdens het project contact te houden met zowel het SLUB als de ISK.

2. Niet-vertrouwelijke stukken behorend bij de agenda zullen uiterlijk tien dagen voorafgaand aan de ELS vergadering verstuurd worden aan zowel de leden als wel alle plaatsvervangende leden.
3. Na overleg met het Generaal College voor de Kerkorde (GCKO) is tot een concept-tekst gekomen ten aanzien van ordinantie 4-22-6. Deze ordinantie gaat over de adviseurs van de ELS. Op 8 november heeft de ELS ingestemd met de concept-tekst, welke in de Generale Synode van april 2015 wordt voorgelegd. De concept-tekst luidt:
  - a. Als adviseurs nemen aan de beraadslagingen van de evangelisch-lutherse synode deel een hoogleraar of docent van de Protestantse Theologische Universiteit in overleg met het college van bestuur daartoe aan te wijzen, een daartoe aangewezen kerkmusicus, de afvaardiging naar de assemblee van de Lutherse Wereld Federatie vanaf haar aanwijzing tot aan het uitbrengen van haar verslag dan wel tot ten hoogste een half jaar na het einde van de assemblee, en voorts diegenen die door de evangelisch-lutherse synode volgens haar huishoudelijke regeling als zodanig zijn benoemd.
4. Tot slot heeft de synode gesproken over het concept beleidsplan. De feedback zal verwerkt worden tot

een definitieve versie, welke o.a. de basis zal vormen voor besluiten t.a.v. toekenning van subsidies ten behoeve van 'bewaren en inbrengen van Lutherse traditie'.

Kerkenradendag

Op zaterdag 28 februari organiseert de Synodale Commissie opnieuw een kerkenradendag, en wel in *Woerden*. We willen o.a. spreken over de pioniersplekken in Nederland, en we hebben een tweetal mensen uitgenodigd om iets te vertellen over de ontwikkelingen in hun gemeente; fusie, federatie, zelfstandig, ...

Gesprek met moderamen

De Synodale Commissie (SC) wil graag een paar keer per jaar met (een deel van) het moderamen van de Generale Synode om tafel. De laatste keer was op 25 maart, waar we naast het moderamen ook de Generale Raad van Advies spraken. Tijdens dit gesprek werd onder meer het voorstel voor de commissie 'bewaren en inbrengen van de Lutherse traditie' getoetst en van feedback voorzien. Op 19 december zal een delegatie van de SC met Arjan Plaisier en Marjoleine Engelbert spreken, o.a. over de internationale relaties van de Protestantse Kerk.

Agendabericht

- 28 februari 2015: kerkenradendag

11e Lutherse schaakdag Hoekelum

Na de geslaagde Jubileum Schaakdag 2014 met de simultaan door de Duitse grootmeester Thomas Luther (verre nazaat van Maarten Luther) wordt de 11e Lutherse Schaakdag gehouden op zaterdag 14 maart 2015 in het Koetshuis van Kasteel Hoekelum, Edeseweg 124, 6721 KE Bennekom. Ontvangst vanaf 10.00 uur, begin om 10.30 u. einde rond 16.00 uur. Schaakredacteur van het Nederlands Dagblad en vaste deelnemer Bab Wilders houdt een korte lezing over 'Schaken en literatuur' waarna in voorronden onderling wordt gespeeld (rapidpartijen, geen snelschaak). De gebruikelijke borrel en lunch vinden plaats in het Kasteel, waarna de eindronden

worden gespeeld, afgesloten door de prijsuitreiking. De dag staat onder auspiciën van de 'Vrienden van Hoekelum' en wordt geleid door Hans Mudde, Eric Braun, Bas Faasse en Tejo Hagen. De deelnemersprijs (inclusief koffie, thee, drankje en lunch) bedraagt € 25, te voldoen bij aankomst. Nadere inlichtingen en opgave (met vermelding van speelsterkte, geoefende of huisschaker) tot uiterlijk 1 maart a.s. bij Bas Faasse, Poelakkerweg 7, 6741 DW Lunteren, 0318-484301, faassebc@hetnet.nl en/of Hans Mudde, Thomas Jeffersonlaan 48, 2285 BB Rijswijk, 070-3659738, hansmudde@planet.nl.

3-7 juni 2015 Kirchentag in Stuttgart

Eens in de twee jaar wordt in Duitsland een protestantse kerkendag, beter gezegd kerkendagen gehouden. Dit is een groots opgezet sprankelend feest van geloof en leven met ruim honderdduizend bezoekers uit binnen- en buitenland.

De Kirchentag is veelzijdig evenement dat vijf dagen duurt. Het programma bevat meer dan duizend activiteiten om uit te kiezen: bijbelstudies, erediensten, lezingen, zang, muziek, concerten en vele andere activiteiten. Van grote massale evenementen tot kleinschalige optredens. Veel aandacht wordt besteed aan buitenlandse gasten. Sommige programmaonderdelen zijn in het Engels, andere worden simultaan vertaald. Voor de buitenlandse gasten is er ook een eigen ontmoetingsruimte. De Kirchentag is voor alle leeftijden. De helft van de deelnemers is onder de dertig jaar. Er gaan steeds meer gezinnen met kinderen naar de Kirchentag, er is ook een eigen programma voor kinderen. De Kirchentag vindt in Stuttgart van 3-7 juni plaats. Het thema is deze keer: 'Damit wir klug werden' (zodat we wijze mensen worden) (psalm 90:12). Bij de predikanten van de lutherse gemeenten uit het Noorden en Oosten is het idee ontstaan om gezamenlijk met een groep uit Nederland aan deze Kirchentag deel te nemen. Wie meer wil weten, kan rondkijken op de website www.kirchentag.de Bij interesse kunt u al vast contact opnemen met ds. K. Touwen, ds. L. Vos, ds. E. de Fouw en ds. S. Freytag.

Evangelisch-Luthers Dagboek 2014-2015

Het Evangelisch-Luthers Dagboek 2014-2015 is er! Het kost 14 euro. Verkrijgbaar bij de Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (SLUB), e-mailadres slubdenhaag@hetnet.nl - of per post/telefonisch bij de SLUB, Lutherse Burgwal 7, 2512 CB 's-Gravenhage, tel. (070) 364 80 94.

DAGBOEK
Evangelisch-Luthers dagboek
2014-2015